

ANDRAGOJİK AÇIDAN BİR DEĞER OLARAK SALİH AMEL*

Good Deeds as a Value in terms of Andragogy

Nusrettin YILMAZ**

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	09.09.2020
Kabul Tarihi:	20.10.2020
Yayın Tarihi:	25.12.2020

Özet

Andragoji, yetişkinlerin öğrenme özelliklerine odaklanan eğitim yaklaşımlarından biridir. Çocukların öğrenmelerine rehberlik etme pedagoji, yetişkinlere öğretme metodu için de andragoji kavramı kullanılmaktadır. Her yaşın öğrenme ihtiyaç ve özellikleri birbirinden farklı olduğu için geleneksel pedagojiden ayrı olarak andragojik ilkelerin de dikkate alınması önemlidir. Burada andragoji ile yetişkinler kastedilmektedir ki, bu grup aynı zamanda dini açıdan vahye muhatap olan hedef kitledir.

Değerler açısından bir analiz yapıldığında, İslam'ın çok geniş bir değerler manzumesine sahip olduğu, insanın iyi niyetle, iyi işler yapmasının Allah'a kul olma (ibadet) ile eşitlendiği görülecektir. İslam'da değerlerin kaynağı Kur'an ve Sünnettir. Namaz, zekat, hac vb birçok ibadet değerlerle yüklüdür. Ayrıca İslam her türlü kötülüğü ve ahlaksızlığı yasaklamaktadır.

Böylece insan, bir yandan amaçlı ve anlamlı eylemler yapmaya teşvik edilmekte, diğer yandan da her türlü kötülüğü işlemekten uzak durmaya davet edilmektedir. Bu aynı zamanda, toplumdaki aksiyolojik kapasiteyi yükselten ve kötülüğün iyilik karşısında mevzilenmesine de engel oluşturacak çok temel bir yaklaşımdır.

Vahiy ekseninde temellenen değer anlayışına göre, insanın kendi iç dünyasındaki değişmelerle, toplumsal değişim arasında doğrudan bir ilişki vardır. İnsanın ebedi kurtuluşu, onun için bir hak değildir. Bu değere ulaşması için kişisel çaba ve mücadeleye etmesi gerekir. Bunun yolu ise iman ve salih ameldir.

Buna göre, insanın, eylem ve davranışlarında inanca dayalı bir seçim yaparak ahlaki bir toplum inşa etmesi mümkündür ve inanan her insan bundan sorumludur. Burada belirleyici olan Allah'ın vahyettiği yol gösterici ilkelere bağlı kalmaktır.

Yukarıda söz edilen bağlamlar eşliğinde, bu çalışmada iki temel amaç üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bunlardan biri, toplumda yeniden yapılandırılan temel insani değerlerin oluşmasını değişimle ilişkilendirerek açıklayan bir model olarak İslam'ın değerler eğitimi anlayışına vurgu yapmak, diğeri de somut bir değer eylemi olarak salih amelin, İslam'ın açıkladığı "iyilik yolu" ile insanı bütünleştirdiğine dikkatleri çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Andragojik yaklaşım, somut eylem değerleri, bir değer olarak salih amel.

* Bu makale, 6-8 Ekim 2016 yılında Sinop Üniversitesi tarafından düzenlenen "Uluslararası Gençlik ve Ahlak" sempozyumunda sözlü olarak sunulan bildiriden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Temel Eğitim Bölümü/Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, nsrtny@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9019-2602>

Giriş

Değerler, konu olarak tarihsel açıdan çok kapsamlı bir arka plana sahiptir. İlkçağdan itibaren felsefenin sorguladığı bu konu, daha sonraki dönemlerde amaç ve yöntemleri birbirinden farklı birçok bilgi dalının da araştırma konusu olmuştur. Felsefede doğrudan değerleri inceleyen aksiyoloji yanında, ontoloji ve epistemolojinin de bir değer arayışı içerisinde oldukları görülmektedir.

İslam'da değerler, genel anlamda, Mutlak İyi ve Mutlak Güzel olan Allah düşüncesi etrafında ifade edilir. Buradan hareketle iyi ve iyilik değeri, Kur'an'da yer alan takva, birr, ihsan, hayr, hasene, infak, ma'ruf, hak vb bir dizi somut değer eylemleriyle kavramsallaştırılarak ahlâk anlayışının kuruluşuna temel yapılır. Bu temel İslâm felsefesi, kelâm, tasavvuf vb bilgi dalları aracılığıyla, İslâm düşüncesindeki değerlerin ahlaki boyutta davranış ve kültüre dönüşmesini mümkün kılar. Biz de bu temelden yola çıkarak andragojik açıdan salih amelin değersel boyutunu araştırma konusu yapmış bulunmaktayız.

Andragojik açıdan salih amelin değersel boyutuyla konu edilmesindeki temel amaç, salih amelin somut bir değer eylemi olarak İslam'ın açıkladığı "iyilik yolu" ile insanı bütünleştirdiğine dikkatleri çekmek ve İslam'ın önerdiği ahlaki toplumun inşa edilmesinin mümkün olduğu bilincini diri tutmaktır.

Kur'an'da, salih amelin değersel boyutunu tesbit eden çok sayıda ayet vardır. Öncelikle Kur'an açık bir şekilde insanın sorumlu bir varlık olduğunu (Enbiya,21/23; İsrâ,17/36) temele alarak salih amelin değer yükünü tesbit eder. Böylece insanın değeri yaptığı eyleme bağlanır. "İman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar bilmelidirler ki, biz güzel iş yapanların ecrini asla zayi etmeyiz" (Kehf,18/30).

Kur'an'ın konuyla ilgili diğer bir tesbiti de şöyledir. "De ki: "Ben de sizin gibi ancak bir beşerim. Ne var ki, bana ilâhınızın ancak bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Onun için her kim Rabbine kavuşmayı arzu ederse iyi amel işlesin ve Rabbine yaptığı ibadete hiç kimseyi ortak etmesin" (18. Kehf,18/110). Burada da Allah'a şirk koşmadan iman etmek, en büyük salih amel sayılmaktadır (Izutsu, 2013:311). "Bununla birlikte iman, sadece küfürden kaçınmak değildir. Kur'an'da salih amel, imanla birlikte inkarcılığın zıddı ve yol açtığı zararın karşısı (Maturidi, 2018;XI/240) olarak da kullanılmaktadır. "Her kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhinedir. Kim de salih amel işlerse, onlar kendileri için rahat bir yer hazırlamış olurlar" (Rum, 30/44). Demek oluyor ki hem kalp hem de beden ile ilgili ameller salih amelin kapsamı içerisinde. Dolayısıyla salih amel, değer yükünü iman ve davranışın birlikteliğinden almaktadır.

Kur'an, imanla birlikte somut eylem haline getirilmesi gereken değerleri bir bütün olarak ifade ederken de özellikle üç kavrama vurgu yapar. Bunlar, hayır yapmak, ihsanda bulunmak ve salih amel işlemektir (Maide, 5/48; Nahl, 16/90; Enbiya, 21/90; Izutsu, 2013:310; Tuğral, 2005:166) Bu üç kavram içerisinde en çok kullanılanı yine salih ameldir (Tuğral, 2005:166).

Salih amel Kur'an'da "Allah'a ibadet" olarak da tesbit edilmiştir (Kehf, 18/110). Bu kapsamda, bedeni ibadetlerden namaz ve oruç, mali ibadetlerden zekât ve sadaka, hem bedeni ve hem de mali bir ibadet olan hac ibadeti de birer salih ameldir (Aydın, 1981:199). Dolayısıyla, dini açıdan yapılması emredilen, iyi, doğru, faydalı ve sevap kazanmaya vesile olan hayırlı her türlü değer yüklü eylem salih amel içinde yer almaktadır. Böylece insanlığın hayrına yapılacak her türlü iyi ve yararlı işi kapsamına alan salih ameli, şemsiye bir kavram olarak görmek mümkündür.

Kur'an'da iyi ya da iyiliğin karşılığı olarak tercüme edilen ve dolayısıyla "değer" bildiren kavramlar gözüyle bakılabilecek çok sayıda kelime vardır. Bunlar içerisinde, İslam'ın ahlaki iyilik ve mükemmelliği anlatmak ve göstermek açısından en iyi örneklerden biri "salih" sözcüğüdür. Kur'an salih sözcüğü ile iman kelimesi arasında öylesine güçlü bir anlam ilişkisi kurmaktadır ki, bu iki kelimeyi birbirinden ayırmak neredeyse imkansızdır. Nerede imandan bahsedilse, orada salih amele de vurgu yapılmaktadır (Abdü'l-Bakî, 1982:311; İzutsu, 2013: 310). Nitekim Kur'an, salih amelin değersel boyutu ile ilgili tesbit yaparken bu ilişkiye özellikle dikkat çekmekte, salih ameli, Allah'a ve ahirete imanla birlikte ebedî kurtuluşun üç yeterlilik şartından biri saymaktadır (Bakara, 2/62; Maide, 5/69). Kur'an'a göre, Allah'a imanla birlikte salih amel işlemek, ebedi kurtuluş için temel şarttır (Teğabun, 64/ 9).

Allah'a iman, beraberinde insana iyi iş görme sıfatını kazandıracak bir özellik olarak onun bütün davranışlarına etki etmelidir. İslam'ın tevhid inancı sadece şirk karşısında bir hassasiyeti değil aynı zamanda insan davranışları ve toplumsal hayatın bu inanca göre düzenlenmesini gerekli kılar. Çünkü inancın konusu olan Allah, yaptığı işi en iyi yapan Varlık'tır. Allah'ın hiçbir fiilinde noksan bulunmaz. Dolayısıyla kalbi Allah'ı tanıyıp doğrulama kararı ile dolu olan bir insanın, iyi iş görme, iyi işler yapma (salih amel işleme) vasfını da kazanmış olması beklenir (Şahin, 1988:138; İzutsu, 2013:286). Böyle değilse inandığını söyleyen bir insanın temel kişilik özellikleri henüz tam olarak oturmamış demektir.

İyi işler yapmak, yol gösterici bir ilke olarak önceki peygamber ve milletlerden devralınan ortak bir mirastır (Sebe, 34/11). Allah, elçilerine de salih amel işlemeyi emretmektedir. "Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyeceğiniz ve iyi ameller işleyiniz..." (Mü'minun, 23/51). Bu buyruk aynı zamanda, insanın inancını amele dönüştürme kapasitesini göstermesi ve ahlaki duyarlılığını doğrulaması bakımından bütün çağlarda salih amelin bir değer ölçütü olduğunu tesbit etmektedir. Nitekim peygamberler tarihi boyunca her türlü değer yüklü doğru eylem, bu değer ölçütü üzerinden salih amel şeklinde nitelendirilmiştir.

Doğru eylemle salih ameli bir değer olarak insana bağlayan asıl nokta, insanın bilinçli ve iradeli bir varlık olmasıdır. Akıl (bilgi) ve özgür irade (istek) salih amelin değersel boyutunun vazgeçilmez iki ögesidir. İnsan-eylem ilişkisinde bir davranışın ahlaki nitelik kazanması, özgür iradeyle seçilerek yerine getirilmiş olma şartına bağlıdır. Bu ise çok daha öncesinde insanın

akıllı yani, doğru bir seçim yapabilecek rüşd haline sahip (İsfahani, 1986:285) yetişkin biri olmasını gerektirmektedir.

Kur'an'ın indirildiği tarihten itibaren, iman ve imanla ilişkili diğer meseleler gibi salih amel konusu da çeşitli vesilelerle her dönemin kendi tarihi ve kültürel kodlarına bağlı kalarak yorumlanmıştır. Bazı farklar olmakla birlikte, hâkim görüş ahlaki değerler alanı da dahil genel karakteri itibariyle yukarıdan aşağıya doğru belirlenmiş ve sonuca bağlanmış bir bakış açısını yansıtmaktadır. Daha kısa bir ifadeyle meseleler tartışılırken özgür iradeye çok fazla yer verilmediği görülmektedir. Metod farkları dışında, ayrıca o dönemlerde yaşanan çalkantılı olayların yol açtığı başka meselelerin tartışılmasına öncelik verildiği için mesele ikinci planda kalmış da olabilir. Neticede İslam düşüncesinin fıkıh ve kelam bilginleri, ahlaki ilkeleri merkezi bir konu olmaktan çok, ilgilendikleri asıl konuların tamamlayıcı unsurları olarak ele almışlardır. Kelamcılar büyük günah işleyeninin durumunu, fakihler de iman edenlerin davranışlarını farz, vacip, sünnet, helal, haram açısından tasnif etmekle yetinmişler, bu konuların asıl maksatları olan “salih ameller” meselesini, “şer’i edebler” kapsamının bir açılımı olarak almışlardır. Kelam ilminden sonra adeta tasavvufun tekeline geçen otoriter bakış açısı da, ahlaki değerler konusuna daha ziyade “süluk adabı” şeklinde bir çerçeveden bakmakla yetinmiştir (el-Cabiri, 2015:797-797).

Halbuki Kur'an, salih amel kavramıyla insan etkinliğinin her alanında barışçı, kurucu ve değişimci eylem düşüncesini gerçekleştirmeyi ön görmektedir (Macit, 2015:189). Daha önce de ifade edildiği gibi Kur'an'da iman ve salih amel sürekli birlikte zikredilmiştir (Abdül-Bakî, 1982:311; Karagöz, 1997:64; Tuğral, 2005:134). Asr suresinde, bu bütünlük açık bir şekilde belirtilmektedir. “Asra yemin ederim ki insan gerçekten zıyan içindedir. Bundan ancak iman edip (salih) iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır (Asr, 103/1-3). Bununla birlikte başlangıçtan itibaren ve genellikle iman edenler hakkında oldukça kapsamlı ve uzun açıklamalara yer verildiği halde, salih amel konusu, değer boyutuyla insanın ahlaki mücadelesinin bir parçası ya da toplumsal dönüşümün dinamiklerinden biri olarak ele alınmamıştır. Bu, İslam toplumunun giderek tarih ve toplum biliminden kopuk anlayışlarla (Macit, 2015:189) durumu idare ettiği anlamına gelmektedir.

Söz edilen sürecin ilgi odağında yer alan konuların uygulamada doğurduğu olumsuz sonuçlar ve ancak belli bir süre geçtikten sonra çok genel anlamda bir ahlak sistemi üzerinden İslam'da ahlak konusu işlenmeye başlamıştır. Böylece İslam bilginleri eserlerinde kısmen ya da üstü örtülü bir şekilde de olsa ahlaki iyiliğe dikkat çekebilmişlerdir. Bu kapsamda; VII. asırda yaşamış kelamcı, zahid ve er-Risale adlı eserin sahibi Hasan el-Basri (öl.728), ilk meşhur sufilerden ve er-Riaye li-hukuk'i-llah ve'l kıyam biha adlı eserin sahibi Haris el-Muhasibi (öl.857), Edeb'üd-dünya ve'd-din adlı eserin sahibi Maverdi (öl.1058), çalışmalarında ahlak ilmi önemli bir yer tutan, ez-Zeri'a ila mekarimi's-Şeria adlı eserin yazarı Ragıp el-İsfahani (öl.1108), İhya-u ulum'i-d-din adlı eserin sahibi Gazali (öl.1111), İbn Miskeveyh (öl.1030), Nasırüddin Tusi (öl.1274), Celaledin Devvani (öl.1502) ve Kınalızade Ali Çelebi (1511-1572) vb bilginler sayılabilir.

Burada adı geçen eserler genel özellikleri itibariyle siyasi, felsefi, tasavvufi, kelami vb yaklaşımların etkilerini taşıyan türden eserler olarak tasnif edilmektedir (Fahri, 2014:26-29; Çağrı, 2014:10; el-Cabiri, 2015:795-796). Dolayısıyla burada yer alan görüşler, Kur'an'ın söylemine uygun dinamik bir ahlak anlayışı ortaya koyma anlamında bir çaba içerisine girmiş olmakla birlikte, söz edilen yaklaşımların etkilerinden kurtulamamışlardır (Fahri, 2014:20-21; el-Cabiri, 2015:795). Bunlar arasında İslam ahlakını bir disiplin olarak temellendiren ve problemlerini çeşitli açılardan tartışarak “ilm'ü-l ahlak”ın yani ahlak felsefesinin kurulup gelişmesini sağlayanlar ise İslam filozofları olmuştur (Çağrı, 2014:10). Kindi (öl.860), Ebu Bekr Razi (öl.925), Farabi (öl.950), İbn Miskevî (öl.1030), İbn Sina (öl.1037), Gazzali (öl.1111), İbn Bacce (öl.1138), İbn Tufeyl (öl.1185), İbn Rüşd (öl.1198), Nasreddin Tusi (öl.1274), Celâleddin Devvani (öl.1501) vb filozoflar, İslam ahlak felsefesinin felsefi damarını oluştururlar (Saruhan, 2014:64). İslam bilginleri de bu filozofların diğer fikirlerinden ziyade, ahlak konusuna ilişkin görüşlerinden çok daha fazla yararlanmışlardır (Çağrı, 2014:10).

Andragojik Yaklaşım

Andragojik yaklaşım, yetişkinlerin özelliklerini temele alan bir eğitim yaklaşımıdır. Çocuklara öğretme, onların öğrenmelerine rehberlik etme pedagoji, yetişkinlerin öğrenmesine yardım etme ve öğretme metodu için de andragoji kavramı kullanılmaktadır. Burada andragoji ile dini açıdan tebliğin hedef kitlesi olan yetişkinler kastedilmektedir.

İnsan her yaşta öğrenmeye açık bir varlıktır. Bu bir süreç olarak “beşikten mezara kadar” hayat boyu devam eder. Bu süreçte çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinin birbirinden ayrı olduğu dikkate alınmalıdır. Çünkü her yaşın öğrenme ihtiyaç ve özellikleri birbirinden farklıdır (Akin, 2014:284). Yetişkinlerin, eğitim ve öğretim özellikleri açısından çocuklardan farklı oldukları esas kabul edildiği için bu yönde yeni metot ve teknikler geliştirilmiştir (Köylü, 2006:87). Andragoji bunlardan biridir (Knowles ve diğ 2015:10-11).

Andragoji, eski Yunan dilinde “adam, insan, yetişkin” anlamına karşılık gelen “andr, andras” ve rehberlik, yol gösterme, yönetim, lider anlamına gelen “agogus” kökünden türetilmiştir. Bu terim ilk defa M. S. Knowles aracılığıyla tanınır hale gelmiştir (Akay-Ültanır, 2010:76).

Genel anlamıyla “yetişkin”, fiziksel ve zihinsel olgunluğa ulaşmış kişi demektir. Beden, ruh ve duygu bakımlarından olgunluğa erişmiş bu kişi aynı zamanda, kanunların belirttiği belli bir yaş aşmış, toplumsal sorumluluklarının da farkındadır. (TDK, 1988:1627; Öncül, 2000:1194; Yazar, 2012:25) Yetişkinlik (kimse) bireyin ergenlik ile başlayan biyolojik, psikolojik, sosyal ve yasal bakımdan olgunluk düzeyine ulaştığı yaşam dönemidir. Biyolojik açıdan yetişkin olma, üreme yaşına ulaşma, yasal olarak yetişkin, oy verme, ehliyet alma, kendi rızası ile evlenme yaşına erişme, toplumsal açıdan yetişkin olma anne, baba, eş, aile vb rolleri üstlenebilecek yaşa gelme, psikolojik boyutuyla yetişkin olma, benlik algısına sahip, kendi hayatından sorumlu olduğunun farkına varma yaşına ulaşmaktır. Yetişkinlikte, değişik hızlarda aşama aşama yukarıya doğru bir olgunlaşmayla birlikte, gittikçe daha fazla artan bir

sorumluluk söz konusudur. Yetişkin, kendi yaşamından sorumlu olduğunu algılamış ve bu yönde sosyal rol ve davranışları benimsemiş bireydir. Öğrenme açısından bu tanım önemlidir. Çünkü bu tür bir algı, benlik oluşmadan gerçekleşmez (Knowles ve diğ., 2014:70). Benlik, bir kimsenin öz varlığı, kişiliği, (TDK, 1988:170) kişinin kendini başkalarından ayırmasıdır. Dolayısıyla yetişkin, benlik kavramına erişmiş kişi olarak görülebilir (Knowles ve diğ., 2014:70).

Çocuklar ise bedensel, ruhsal ve duygusal açıdan gelişimlerini tamamlamamış ve hayatlarının sorumluluğu yetişkinlerde olan kimselerdir. Buna göre çocukların eğitim sürecinde, “çocuk eğitim bilimi” olan pedagojinin eğitim ilkelerinin uygulanması ve yetişkinlerin eğitim sürecinde de “yetişkin eğitimi bilimi” olan andragojinin eğitim ilkelerinin dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Çocuklar, ergenlik çağına gelinceye kadar dinî mükellefiyetleri yerine getirebilecek olgunlaşma ve hazırbulunuşluk seviyesine sahip değildir. Dinî emir ve hükümlere muhatap olanlar, yetişkinlerdir. Ergenlik döneminde zihinsel gelişmede bir sıçrama, dine karşı bir ilgi gözlenirse de bunun geliştirilmeye ihtiyacı vardır. Dinin olgun bir şekilde kavranması ve pratiklerinin yerine getirilmesi daha çok rüşd çağında, diğer bir deyişle yetişkinliğe geçiş döneminde gerçekleşmektedir. Çocukluk dönemlerinde dinî değerlerin öğretilmesini üstlenen anne baba, öğretmen ve diğer vasıflı kişiler de yine yetişkinlerdir (Kılavuz, 2002:67).

Kur'an'da, daha çok yetişkin yani belli bir olgunluğa, bilince, kişiliğe, dini ve kültürel hüviyete kavuşmuş kişilere hitap edildiğini gösteren birçok konu ve kavram vardır*. Recul, nisa, zevc, ebeveyn, valide, seyyid, sahib, vb kavramların yanında, Adem ve meleklerin karşılaşması, kıssaların nerdeyse tamamı, ölüm, ahiret, savaş-barış konuları, toplumsal ve ailevi konular, (evlenme, boşanma, ticaret, suçlar, miras vb.) hukuki meseleler, yine geçmişe ve atalara sadakat, yeniliğe ve değişime muhalefet, ahlaki zaafılar, suçlar ve günahlar vb eleştirilen davranışlar da orta yaş (yetişkin) davranışları olarak Kur'an'da konu edilmektedir. Ayrıca, peygamberler ve diğerleriyle ilgili özel isimlerin tamamına yakını yetişkinlere aittir (Çalışkan, 2006:341-342).

Yine aynı şekilde aile, toplum ve dünyanın bozucuları ve dolayısıyla ıslah edilmeleri gereken grup olarak tanımlanan kişiler de yetişkinlerdir. Kur'an, kafir, müşrik, münafık, zalim, zani, hırsız, müfteri ve kötülük yapanları birer yetişkin olarak gördüğü için onlardan/onların tevbe edip hallerini ıslah etmelerini istemiştir. (Bakara, 2/160; Al-i İmran, 3/89; Nisa, 4/16 ve 146; Maide, 5/39; En'am, 6/54; Nahl, 16/1 ve 119; Nur, 24/4-5; Karagöz, 1997:70). Kur'an'ın genellikle ve değişik vesilelerle daha çok yetişkinlere hitap ettiğinin bir

* Kur'an'da, yetişkinleri tanımlayan birçok kelime, kavram ve aynı zamanda, onların değer, tutum, ilgi ve önyargılarını işleyen birçok ayet bulunmaktadır; Faklı tanımlarıyla birlikte kök harflerine göre; recul 57, nisa 59 (2 si nise), mer' 11, imrae 26, (dünyada eş anlamında) zevc 50, ünüm 29, eb 109, ebeveyn 7, valid 3, valide 4, valideyn 19, 'amm 2, 'amme 3, hal 2, hale 3, eh/uht 61, beni. 61, seyyid 4, muhsan 8, mutallik 2, sahib 27, eşüdd 18, şeyh 4, 'acuz 4, kiber 7, akir 3, şeyb 4, erzeli'l-ömr 2, kehl 2, (toplam 591) defa geçmektedir. Bunlara zamirler, sıfatlar, kişilere atfedilen fiiller (amene, kefer, eşreke, enkere, fa' ale 1, katele, ahsene vs.) ve failer (kafir, mümin, müşrik vs.), övülen ve yerilen eylem ve sıfatlar, birey ve topluluk isimleri (insan, fie 1, kavm 1, karye, cund, ashab, mele', ferik, 'alim, sahir, şair) dahil edilmemiştir. (Çalışkan, 2006:341-342).

diğer göstergesi de muhsin, sadık, sâbir, muttaki, muhlis, sâlih vb ifadeleri genellikle yetişkin kimseler için kullanmasıdır (Çalışkan, 2006:339; Özdemir, 2013:14).

Çok eski dönemlerden itibaren farklı kültürlere mensup birçok büyük düşünür ve kutsal kitapları tebliğle görevli peygamberler de daha çok yetişkinlere yönelik yöntem ve tekniklerle öğretmenlik yapmışlardır (Knowles ve diğ., 2014:43). Genel olarak yetişkin eğitiminin doğuşunda dini amaçlı etkinliklerin etkisi olmuştur (Akay- Ültanır, 2010:76; Özdemir, 2013:11). Peygamberler gibi din tebliğcilerinin eğitim açısından öncelikli hedef kitlesi de yetişkinlerdir. İslam'ın ilk yıllarında Suffa'da verilen eğitim de yetişkinlerin eğitimidir. Daha sonraki dönemlerde de yetişkinlere yönelik din eğitimi önemli görülmüştür. Camiler, medreseler, enderun mektebi, tekke ve zaviyeler, ahilik teşkilatı, kıraathaneler vb yerler de yetişkinlere dini bilgiler veren eğitim kurumları olarak işlev görmüşlerdir (Kılavuz, 2002:66; Özdemir, 2013:11).

Dinin hedef kitle olarak muhatap aldığı yetişkinler, hayatlarının belli evrelerinde tüccar, çiftçi, işçi, yönetici, amir, memur, ast, üst, eş, anne, baba, arkadaş vb yeni rol veya görevlerini hakkıyla yerine getirme bakımından da ayrıca yeni öğrenmelere ihtiyaç duymaktadırlar. Yetişkinlerin bu yöndeki ihtiyaçlarını karşılamak için de yine dini emir ve tavsiyeler önemlidir.

Günümüzde, formal eğitim kurumlarının öğrencilerini hayata hazırlama noktasında ciddi eksikliklerinin bulunması da yetişkin eğitiminin önemini artırmaktadır (Kılavuz, 2002:62; Yazar, 2012:24). Aile ve çevredeki yetişkinler, çocukların ve gençlerin, formal öğrenme ortamlarındaki dini eğitimlerini tamamlayıcı veya destekleyici bir rol üstlenmektedir. Çünkü yetişkinlerin bizzat kendileri birçok öğrenme alanı için zengin birer kaynak durumundadır (Köylü,2006:100). Birçok dindar yetişkin, hayatları boyunca din hakkında bilgi sahibi olmak için gayret gösterir, dinî kurumların imkân sağladığı eğitim fırsatlarından yararlanarak, kendi kendilerini geliştirmeye çalışırlar. Bu tür öğrenme etkinlikleriyle (bireysel öğrenme) dinlerini öğrenmeyi sürdüren yetişkinler, yaptıkları ibadetlerle de güçlü bir öğrenme tecrübesi yaşayarak (Kılavuz, 2002:67) izleyenlerine rol model olmaktadır.

Andragojik Öğrenme İlkeleri

Andragoji, pedagojinin karşıtı ve aynı zamanda yetişkinlerin öğrenmesine yardım etme sanatı ve bilimi olarak tanımlanır. Burada sanatla, kendini yönlendiren ve özerk öğrenenler, bilimle de öğretmenin içeriği sunması değil, öğrenmeyi kolaylaştıran rolü kastedilmektedir (Knowles ve diğ., 2014:349). Dolayısıyla geleneksel pedagojiden farklı olarak andragojik temellere dayalı ve yetişkin öğrenmesini kolaylaştıran bazı ilkeler söz konusudur. Mesela pedagojik modelde, içerik, yöntem, değerlendirme vb öğrenme süreçleri daha çok öğretmenin sorumluluğunda iken andragojik modelde kişi olgunlaştıkça bağımlılığı azalmakta ve kendi kendini yönetmeye başlamaktadır. Çocuklara göre yetişkinlerin yararlanabilecekleri deneyimleri ve seçenekleri daha fazladır. Yetişkinler problem merkezli öğrenmektedirler. Sosyal rolleri gereğince bir şeyi öğrenmeye hazır olduklarında ve öğrenmeleri gereken şeye acil ihtiyaç duyduklarında daha da başarılı olmaktadır. Ayrıca yetişkinler, öğrenme açısından

kendi kendilerini daha iyi motive edebilmektedirler (Knowles ve diğ., 2014:78; Yalçın, B. M. ve diğ., 2014:36; Malkoç, 1989:90; Akın, 2014:285).

Andragojik modele göre, yetişkin öğrenmelerinde “bağımsızlık” çok önemli bir faktördür. Genel olarak yetişkinler, kendi yaşantılarını yönetme sorumluluğunu üstlenen bireyler olarak kabul edilir. Bu kabule göre kişi olgunlaştıkça bağımlılığı azalır ve kendi kendini yönetmeye başlar. Kendi öğrenme inisiyatiflerini ele alan insanların, birilerinin kendilerine bir şeyler öğretmesini bekleyenlerden çok daha iyi öğreneceği varsayılmaktadır (Yalçın, B. M. ve diğ., 2014:36).

Andragojik açıdan kişinin inisiyatifini ele alması için hayatın getirdiği sorumlulukları üstlenebilecek şekilde bir olgunlaşma sürecinden geçmesi gerekir. Bu süreç, insanın eylemlerini boşa çıkaran veya onları kalıplayan bir özelliği tanımlamaz. Sadece değişimin olumlu anlamdaki yönünü belirtir. Buna göre insanın olgunlaşma sürecine bağlı olarak irade gücünü fark etmesi, özgür iradesiyle seçip gerçekleştirdiği eylemlerden sorumlu olduğunun bilincine vararak bağımsızlaşması önemlidir.

Yetişkinlik süreci hayatın çok uzunca bir bölümünü kapsar ve yetişkinler fizyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan birbirleriyle çok büyük farklılıklar gösterirler (Köylü, 2006:96-97). Bu nedenle yetişkinlerin eğitim sürecini düzenleyebilecek bazı ortak temel prensiplere ihtiyaç vardır (Yazar, 2012:22). Bu kapsamda, yetişkinler için yeni bir eğitim yaklaşımı olarak ortaya çıkan andragojik model de kendine özgü bazı öğrenme ilkeleri belirlemiştir. Knowles tarafından ileri sürülen bu ilkeler aşağıda özet halinde verilmiştir (Knowles ve diğ., 2014:71-75; Akın, 2014:286; <http://www.yetiskinokulu.com/>, 2016).

1) Bilme ihtiyacı: Yetişkinler bir şeyi öğrenmeye girişmeden önce, onu niçin öğrenmeleri gerektiğini bilmeye ihtiyaç duyarlar. Öğrendiklerinde elde edecekleri yararları ve öğrenmediklerinde karşılaşacakları olumsuz sonuçları düşünür ve analiz ederler.

2) Öğrenenin benlik algısı: Yetişkinler, kararlarından sorumlu olma şeklinde bir benlik algısına sahiptir. Hayatlarının ve verdikleri kararların kendi kontrollerinde olmasını ve karşılardakilerin de buna saygı duymalarını isterler. Bu saygıyı görmedikleri ve başkalarının isteklerini, kendilerine dayattıklarını hissettiklerinde direnç gösterirler.

3) Öğrenenlerin deneyimlerinin rolü: Yetişkinler, bir eğitsel etkinliğe çocukların aksine çok daha fazla ön bilgi ve tecrübeyle gelirler.

4) Öğrenmeye hazır olmak: Yetişkinler yaşamlarında karşılaştıkları değişikliklerle başa çıkabilmek için bilmeleri gerektiğini düşündükleri ve ihtiyaçları olan konularda öğrenmeye daha hazırdırlar.

5) Öğrenmeye odaklılık: Çocuklar ve gençler (en azından okulda) daha çok konu merkezli öğrenmeye yönelimlidirler. Buna karşın yetişkinlerin öğrenme yönelimleri, yaşam merkezli ve yaşamda karşılaşılan problemleri çözme odaklıdır.

6) Motivasyon: Yetişkinler bazı dış kaynaklı güdülerden (daha iyi işler, terfiler, daha yüksek ücretler, vb) etkilenseler de onları daha çok içsel faktörler (daha fazla iş doyumunu arzusu, öz saygı, yaşam kalitesi vb) etkilemektedir.

Andragojik ilkelerin uygulanmasında farklı yollar izlenerek (Knowles ve diğ., 2014:162) yetişkin öğrenmesi gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Ancak asıl amaç sadece yetişkin odaklı bireysel bir öğrenme çerçevesi sunarak bireysel gelişimi sağlamak değildir. Bu yüzden Knowles, temel bir varsayım olarak yetişkine kendini yönlendirmeye başlama anlamını vermesi nedeniyle eleştirilmektedir (Knowles ve diğ., 2014:350). Çünkü aile, kurum, din vb birçok bağlamda “biz” kavramı benlikten daha önemlidir. Dolayısıyla kendini yönlendirmek tek amaç olamaz. Asıl amaç, bilgiyi eyleme geçirmek, yetişkinlerin, bilgileri uygulamaya koymalarına yardım ederek toplumsal dönüşümü sağlamak olmalıdır. Kur’an insanlara, sürekli yarına bir şeyler göndermelerini teşvik eder (Haşır, 59/18; Rahman, 1987:228). Dolayısıyla yetişkin öğrenmesine öncülük eden ilkelerin bireysel iyileşmeyle birlikte toplumsal gelişim ve dönüşümü de içermesi ve bu yolla daha iyi olana evrilme inancını desteklemesi gerekmektedir. Bu bağlam, salih amelin fonksiyonel açıdan üçüncü boyutunda yer alan, ahlaka dayalı sosyal bir düzenin kurulmasına vesile olma işlevine karşılık gelmektedir. Bir bakıma salih amel, yetişkinlerin toplumsal dönüşümü sağlayıcı nitelikteki bilgi ve uygulamalarının ahlaki çerçevesini çizmektedir. Çünkü her dönüşüm olumlu sonuçlanması gerekmez. Olumlu, olumsuzla yer değiştirebilir. Kur’an’ın ifadesiyle iman, inkarla değiştirip doğru yoldan sapma tehlikesi vardır (Bakara, 2/108). Yetişkinde olsa yıkıcı, bencil, bozguncu olunabilmektedir. Bu tür zararlı etkileri önlemek ve değişimin yönünü toplum yararına çevirmek için iman, salih ameli ile beslemek gerekir.

Kur’an, çoğunlukla yetişkinlere hitap eden bir metin olarak karşılıklı etkileşimi ve aktif katılımı esas alan bir öğretim-öğrenme metodu kullanmaktadır. “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah’a iman edersiniz” (Al-i İmran, 3/110; Tevbe, 9/71). Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir gurup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar” (Tevbe, 9/122). “...iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayırlı işlere koşuşurlar. İşte bunlar (salih) iyi insanlardandır” (Al-i İmran, 3/114). İnsanın kişisel, toplumsal, toplumlar arası ve insanlar arası bir ilişkiler ağı içerisinde bulunduğunu vurgulayan bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere eğitim, toplumun bütün fertlerinin içinde yer aldığı aktif bir faaliyet alanıdır (Çalışkan, 2006:347). Dolayısıyla benlik algısına sahip ve kendi hayatından sorumlu olduğunu fark edecek yaşa gelmiş olan herkes, bu faaliyet alanının zorunlu bir üyesidir. Toplumla bağı olan hiçbir yetişkin yeterli bir neden olmadan ne bu yükümlülüğü başkasına devredebilir ve ne de kendi kendisini yeterli görerek bu sorumluluk alanının dışına çıkabilir. Kur’an, kimsenin başkasının günahını yüklenmeyeceğini (Fâtır, 35/18) ve insanın kendini yeterli görmesinin, onu azgınlığa düşüreceğini haber vermektedir (Alak,96/6-7). Bu nedenle her yetişkin hem bu tehlikeden uzak durmak ve hem de karşılıklı olarak sosyal değişmeye

katkı sağlamak açısından aktif bir şekilde sorumluluk almakla yükümlüdür. Kur'an'ın her yetişkini iyiliği yayma ve kötülüğü engellemeye davet etmesi, bu bağlamın bir ifadesidir.

Aktif katılım yoluyla yukarıda söz edilen ilişkiler ağını düzenlemeyi amaçlayan Kur'an, bir değer olarak salih amel üzerinden insanın hissiyatı ile sosyal durumu arasında ilişki kurarak, her yetişkini, iyiliği yayma ve kötülüğü engellemeyle görevli sayar. Bu kapsamda salih amel türünden adalet, doğruluk, gerçeği tavsiye, akrabaya yardım vb değerler emredilirken, kibir, haksızlık, fuhuş, hırsızlık vb kötülükler de yasaklanır. Bu aynı zamanda Kur'an'ın salih amel işleme çağrısının doğru anlaşılması ve bu tür eylemlerin hayata geçirilmesinin mümkün olduğunu gösterir (Macit, 2015:52). Çünkü yukarıdaki emir ve yasakların karşılık bulması için insanın çok daha öncesinde bir ahlak hissine sahip olması gerekir. Bu hisse yapılan güçlü vurgularla, insanlar salih ameller işlemeye ve toplumsal dönüşüm gerçekleştirilmeye çalışılır. İnsanlık onurunu zedeleyen tutum ve davranışların önüne geçmek için gerçek bir sosyal düzene ve bu düzenin kurulmasına için de ahlak hissine ihtiyaç vardır.

Buna göre andragojik öğrenme modelinin bilme ihtiyacı, öğrenenin benlik algısı ve öğrenenlerin deneyimlerinin rolü şeklindeki ilk üç ilke, belli açılardan karşılıklı etkileşim ve aktif katılım metoduyla karşılanmış olmaktadır. Şöyle ki, ilk olarak bilme ihtiyacında, öğrenilen şeyin getireceği yararın ne olduğunu bilme ve bilinç düzeyini artırma amaçlanır. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ilkesinin canlı bir örneği olan salih amel, kötülükleri örtme özelliği (Ankebut, 29/7) nedeniyle yetişkinlerin bu tür bir bilme ihtiyacını karşılayarak, moral ve motivasyonlarını artırıp bireysel gelişimlerine katkı sağlar. İkinci olarak, toplumun değersel dönüşümünde, yetişkinlerin üstlendikleri rolün önemini hatırlatır. Üçüncü olarak, yetişkinlere buldukları yer ile ulaşılması gereken hedef arasındaki farkı kendi başarılarına deneyimleyip görme fırsatı vererek, bilinç ve tecrübelerine katkı sağlar. Çünkü iyiliği emredebilmek için öncesinde salih amel işlemeyi şahsen deneyimlemiş olmak esastır. Kur'an açık bir şekilde “Siz insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?” (Bakara, 2/44), “Yapmadığınız şeyleri söylemek, Allah katında en sevilmeyen şeydir.” (Saf,61/3) buyurarak içselleştirmeden emretmeyi tutarsızlık saymaktadır.

Bu tür bir deneyimleme çocukların ve gençlerin başarılarına gelen daha çok dış faktörlerle oluşan bir deneyimleme ile aynı değildir. Burada değerli ve değersiz sayılarak sınanan şey, yetişkinin doğrudan kimlik ve kişiliğini tanımasının bir aracıdır. Başka bir ifadeyle, yetişkinin salih amel işleyip iyiliği emretmesi kişilik olarak tutarlı olmasının bir yansıması, alışkanlık ya da yanlı bir şekilde salih amelsiz bir iyilik emri ise kendi kişiliğinin bir yadsınmasıdır. Bu aynı zamanda yetişkinlerin başkaları tarafından yönlendirilme yeteneğine sahip birer kişi olarak görülebilmesinin de psikolojik alt yapısını oluşturmaktadır. Şayet yetişkinler tutarlı bir benlik algısıyla hareket etmezlerse, sanki kendi iradelerini dayatıyorlar hissine yaşıyorlar, peşinden bir öfkeye ve sonunda da bir direnmeye sebep olabilirler. Yetişkin de olsa, “madem öyle sen neden öyle davranmıyorsun” sorgusuna karşı doyurucu bir açıklama getirmek zordur. Dolayısıyla tutarlı bir benlik algısıyla, potansiyel olumsuzlukların önüne geçerek

psikolojik bir çatışmayı önlemek daha mantıklıdır. Çünkü yetişkinin tutarlı bir benlik algısına sahip ve aynı zamanda bunun bir gereği olarak önce salih amel işleyip sonra iyiliği emretmesi eleştirilmeye de açık kapı bırakmaz. Ayrıca yetişkin birinin bir değere sahip olarak, başkalarının davranışlarına yol göstermesi, onay alması daha kolay bir davranıştır. Bu aynı zamanda andragojik modelin ikinci öğrenme ilkesinde yer alan, “kendi karar ve hayatının sorumluluğunu üstlenme” şeklindeki yetişkin tanımlamasına da uygundur. Çünkü sorumluluğu üstlenmek demek öncesinde ne yaptığının ve niçin yaptığının bilincinde olmak demektir. Deneyimlemeden sadece aktarmak, bıraktığı boşluk nedeniyle eleştirilmeye açık ve risklidir. Salih amel işlemek bu tür hatalara düşmeyi engeller. Değerler ve yargılama noktasında her yetişkin ancak salih amel işleyerek saygın bir kişilik kazanabilir. Yetişkin birinin toplumda rol model olarak kabul görmesi için de saygınlık gereklidir. Dolayısıyla bir değer olarak salih amel, yetişkinlerin kendi kendilerini yönetme yeteneklerini geliştirerek, toplumu dönüştürme hedeflerine ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Böylece yetişkinlerin deneyimleme rolleri arttıkça hem kendileri mutlu olurlar hem de genç kuşakların değerlere karşı duyarlılığı artar. Değerler eğitiminde sosyal destek ve pekiştireç önemlidir.

Andragojik öğrenme ilkelerinden öğrenmeye hazır olma şeklindeki dördüncü ilkenin temelinde de yine bilme ihtiyacı ve gerçek yaşamda karşılaşılan sorunları aşma isteği vardır. Değerler genetik olarak aktarılmadığına göre, burada öğrenmeye hazır olma, belli bir zaman sonra sorumluluk almaya da hazır olma anlamına gelir. Ancak edilgin bir şekilde bekleyerek hazır hale gelmek mümkün değildir. Dolayısıyla önce değerler açısından yüksek davranışlar gösteren örnek kişi veya modellerden yola çıkarak “hazır olma” teşvik edilmelidir. Ayrıca değerler eğitiminde duygusal bağlılık da önemli bir faktördür. Sevme, izinden gitmeyi kolaylaştırır. Allah ve Peygamber sevgisi bu duyarlılığı elde etmek için en önemli fırsattır. “Kim Allah'a ve Resul'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır!” (Nisa, 4/69; Ahzab, 33/70-71). Değerlerin davranışlara yol gösteren rolünü en yüksek düzeyde temsil örneklerden biri Hz. Muhammed'in örnek ahlakıdır (Ahzab, 33/21).

Kur'an'da, Hz. Muhammed'in tilavet, tezkiye ve ta'lim şeklinde birbiriyle bağlantılı ve üç katmandan oluşan bir görevi olduğu belirtilmektedir (Bakara, 2/151; Cuma, 62/2; Sheriff, 2015:322). Ayette geçen “arındıran” ifadesi, Hz. Muhammed'in vahiy ve risalet yoluyla insanları, salih olmayan (değersiz) şirk, kötü söz ve davranışlardan temizleyip arındırmasıdır. Dolayısıyla Yüce Allah insanlara kendi içlerinden Hz. Muhammed'i bir elçi olarak göndermek suretiyle çok büyük bir ikram ve ihsanda bulunmuştur (Maturidi, 2017:I/303 ve XV/157). Çünkü bu “kendi aralarından çıkarılmış olma”, hem somut bir örnek olarak hazırbulunuşluğu destekler ve hem de çok büyük bir içsel motivasyon ögesidir. Nitekim Hz. Muhammed bu görevlerini hayatta iken tamamlamış, düşüncelerinde, sözlerinde ve davranışlarında bunları ahlaki ve ameli sorumluluk doğuracak şekilde örneklemiştir. Böylece andragojik öğrenme modelinin altıncı maddesinde yer alan “yetişkinler için içsel motivasyon” önemlidir ilkesi de açıklanmış olmaktadır.

Hız. Muhammed'in örnek ahlakı bugün de bütün İslam dünyası ve inanan her insanı motive etmeye devam etmektedir. Yeryüzünde sayısı milyarlarla ifade edilen büyük bir topluluk Hız. Muhammed'in söz ve davranışlarını takip ederek değer üretme kapasitelerini geliştirme çabası içindedirler. İyi veya kötü, devamlı tekrarlanan bir davranış sonunda pekişmektedir. Kur'an, insanın bir şeye yönelmesiyle Allah'ın o kimseyi başarıya ulaştırdığını belirtmektedir (İeyl, 92/5-10). Buna göre iyilik yapa yapa iyilerden, salih amel işleye işleye salih kişilerden olmak mümkündür.

Bir Değer Olarak Salih Amel

Genel olarak ameller, ahlaki değerler açısından iyi ve kötü şeklinde ikiye ayrılır. Bunlardan doğru/iyi eylemlerin karşılığı olarak "salih, salihat", kötü ve günah sayılan eylemler için de bazen "seyyat" ve bazen de "fesat" kelimeleri kullanılmaktadır (İsfahani, 1986:868; Fahri, 2014:34). Mükafat ve ceza, amelin maksada uygunluğu, yani iyi-kötü olmasıyla ilgilidir (Macit, 2015:196). İnsanlar ahirette amellerine göre yargılanacak, herkes yaptıklarının karşılığını alacak ve hiç kimse kıl kadarsa olsa haksızlığa uğramayacaktır (Yasin, 36/54; Zilzal, 99/7-8; Nisa, 4/49-77; İsra, 17/71). Şu kadar var ki, kötülük sadece misliyle karşılık görünürken, taşıdığı değer nedeniyle salih amel işleyenlere mükafatları kat kat fazlasıyla verilecektir. (En'am 6/160; Mü'min, 40/40). "Allah, onları işlediklerinin en güzeliyle mükafatlandırır ve lütfundan onlara fazlasıyla verir..." (Nur, 24/38; Bakara, 2/261; Sebe, 34/37-38). Amellerin değeri ve sorumluluk açısından bakıldığında, temelde her insanın, iyiyi kötüden ayırt etmesi ve tercihlerinin sonuçlarına katlanması doğal karşılanmakla birlikte, tercihlerinden iyi olanlarına ayrıca fazladan mükafat verilmesi Allah'ın bir lütfudur. Salih amel insana, Allah'ın lütfuna erişme yolunu açtığı için ayrıca bir değere sahiptir.

Böylece salih amel yoluyla, mutlak itaate dayalı bir değer eğitimi yerine, insanı teşvik eden, onu değer üretmesi için özendiren bir metot önerilmiş olmaktadır. Allah'ın lütuf ve keremiyle bütün alemleri kuşatması (Bakara, 2/251) ilaveten insana da ayrıca lütuf ve ihşanda bulunarak (Mü'min, 40/61; Yunus, 10/60), ona yol göstermesi (Şuara, 26/78) ezel sözleşmesinde (Arâf, 172) ifade edildiği gibi karşılıklı rızayla sorumluluğu üstlenmiş olması tümüyle bu bağlamın bir ifadesidir. Yani insan sadece yap-yapma emrine muhatap olmuş ve bu emir karşısında pasif ya da otomatik işleyen varlık değildir. O, yapısı itibarıyla sorumlu bir varlıktır ve bunun bir gereği olarak, işini en güzel şekilde yapıp değer üretmek durumundadır.

Değer üretme, idealize edilen bir şeydir. Ancak ahlaklı bir kişiliğe sahip, yani kendi rızasıyla "sorumluluğu" üstlendiğini kabul eden bir kişi bu hedefi somutlaştırabilir. Çünkü o verdiği "söz"ün, imanla birlikte salih amel işlemeyi gerektirdiğinin bilincinde olarak etkin bir şekilde iyiliğe katılır. Değer üreten bir yapının kurulması için bu bilincin diri tutulması ve aşılması önemlidir. Bu da değerler eğitiminin görevidir. Değerler eğitiminin hedeflediği ahlaklı kişi de en nihayetinde sorumluluğunun bilincinde olan kişidir. Sorumluluk temel değerlerden biridir. Buna göre ahlaklı kişi, öncelikle ideal bir düzeni isteyen, sonra da o düzende kendini yaşamaya mecbur eden ve en sonunda da bu düzeni gerçekleştirmek için

başkalarına etki eden veya etkilemeye çalışan kimsedir. Aslında bunlar değer alanında bir bütün olarak birbirlerini tamamlayan niteliklerdir. Bunun için yetkin insan hem ideali istemeli hem kendini mecbur etmeli ve hem de başkalarına etki etmeyi mümkün kılacak eylemleri gerçekleştirme gayreti içinde olmalıdır (Ülken, 2016:180). İman edip salih amel işleyenler, idealize edilen bu kişilik ve gayreti somut olarak pratiğe yansıtan çok önemli ve örnek şahsiyetlerdir.

1) Salih Amel, İyilik ve Değer

Amel, sözlükte iş, eylem, çalışma, çaba, didinme davranış gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzur, 1707:3107; Toksarı, 1997:56). Genel anlamda herhangi bir canlıdan bir kasıt ve amaç doğrultusunda ortaya çıkan fiilleri ifade etmek için kullanılan amel kavramı, esas itibarıyla (İsfahani, 1986:1051; Öztürk, 1999:286) iyi ve kötü türünden kasıtlı insan eylemlerini tanımlamaktadır (Bakara, 2/277; Nisa, 4/123-124). Bu yönüyle amel, kastederek ya da kastetmeksizin her türlü eylem için kullanılan fiil kelimesinden farklıdır. Dolayısıyla amel kelimesi insanın bilinçli eylemlerini belirtmek için kullanılmakta; böylece kasıt ve eylem de onun anlam unsurları olmaktadır (İsfahani, 1986:519; Uludağ, 1991:13). Buna göre Kur'an'daki kullanışıyla dünya ve ahirette ceza veya mükafat konusu olan, niyetli ve gayeli her türlü iş ve davranışı amel olarak değerlendirmek mümkündür (İsfahani, 1986:1051; Toksarı, 1997:56; Öztürk, 1999:286; Macit, 2015:20).

"Salih" kelimesinin kökü, "s-l-h"dır. "Salah" sözlükte; iyi olmak, iyi hal üzere bulunmak, durumu düzeltmek, uygun olmak, fesadın yok olması ve doğruluk demektir. "Salih amel" ise, değerli, iyi, doğru, düzgün, yararlı, hayırlı ve kendisi ile sevap elde edilen işler anlamında kullanılmaktadır (İbn Manzur, 1707:2479; İsfahani, 1986:868; Toksarı, 1997:27).

Salih ameller dinin yapılmasını emir veya tavsiye ettiği, iyi, doğru, faydalı ve sevap kazanmaya vesile olan işlerdir (Uludağ, 1991:13; Toksarı, 1997:56). Bu ameller, içinde fesad olmayan, insana zarar verme niyeti bulunmayan, gerçeğe veya bilgiye uygun, Allah'a itaatle ilişkili, insana yararlı (Aydın, 1981:199; Tuğral, 2005:167) türden eylem ve davranışlarıdır.

İnanan her insan için bu tür davranışları İslam'ın tarif edip açıkladığı "iyilik yolu" ile bütünleştirme gereği vardır (Sheriff, 2015:318). İyilik (birr, doğruluk, dindarlık), İslam ahlakı bakış açısıyla birçok anlamda kullanılan bir kavram olmakla birlikte, kendisiyle irtibatı ve temsil hakkı en yüksek olan sözcük (s-l-h) ve bu kökten türetilen salihun, salihat ve salih amel gibi kavramlardır (Izutsu, 2013:314-315; Fahri, 2014:34-35). Salih amel, iyiliğin (dindarlığın) somut bir göstergesi, iyilik yapmak da Allah'ın övdüğü ve salih saydığı kişilerden olma yollarından biridir (Al-i İmran, 3/114).

Kur'an'da, iyilik (birr, doğruluk, dindarlık) ile salihat kavramları bağlamsal açıdan birlikte kullanılmaktadır. "İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, (Allah'ın rızasını gözeterek) onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı

dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir” (Bakara, 2/177).

Kur'an'ın birçok ayetinde salih amel, iman ile birlikte yer almaktadır. (Bakara, 2/25; Bakara, 2/62; Al-i İmran, 3/57; Nisa, 4/57; 5 Maide, 5/9; 7 Araf, 7/42; Taha, 20/75, 112; Mü'min, 40/58; Asr, 103/1-3). İman, salih amel ile bütünlük gösterir. Teolojik açıdan, değerlerin dikey boyut (iman) ile yatay boyutun (amel) kesiştiği noktada yer alması, bu bütünlüğün bir göstergesidir. Burada karşılıklı bir etkileşimle, değerler insan davranışlarını belirlerken, insan da eylemleriyle değerleri hayata taşımaktadır (Macit, 2015:198).

Kur'an'da müminlerin niteliklerinin sayıldığı ayetler de (Mü'minun, 23/1-11) imanın, salih amel ile birlikte bütünsel bir değer ifade ettiğini göstermektedir. Bu bütünselliğin açık göstergelerinden biri de "Eğer inananlar iseniz..." diye başlayan ayetlerde, muhataplardan, faizi bırakma, Allah'tan korkma, yalnızca Allah'a tevekkül etme, Allah'tan sakınma, ölçüyü tartıyı tam yapma, eşyaları eksik vermeme, bozgunculuk yapmama ve aralarını düzeltme şeklinde istekler de bulunulmasıdır (Tuğral, 2005:143). Bu istekler, iman-amel bütünlüğünün bir yansıması olarak inanan her insanın, inancının bir gereği olarak bu tür davranışları yapabilecek kapasitede olduğunu göstermektedir. Burada sergilenen davranışların değerlerini belirleyen temel ölçüt ise salih ameldir (Mü'min, 40/58).

İnsan hayatının ikili bir değeri vardır. Bunlardan biri bu dünya hayatı ve davranışların buna göre düzenlenmesi, diğeri ise öteki dünyaya ulaşma arzusu ve bu amaçla davranışların düzenlenmesidir. Kur'an'da (Bakara, 2/201) dünya ile ahiret arasında daima bir simetri olduğuna dikkat çekilmekle birlikte tercih hakkının ahiret hayatından yana kullanılması övülür. Bu durum, şimdiki hayattan büsbütün vazgeçmeyi gerektirmez. Hatta ahiret için gerekli olan salih amelleri aksatmayan bir dünya hayatı ilâhî bir armağan olarak da görülebilir (Öztürk, 2006:76-77). Buna göre esas olan dünya ve ahiret arasında dengeyi kurabilmektir. İslam, bir ölçüt olarak insanın iyi niyetle, iyi işler yapmasını, Allah'a kul olma (ibadet) ile eşitleyerek bu amaç birliğini sağlamış olmaktadır (Zariyat, 51/56).

2) Bir Değer Ölçütü Olarak Salih Amel

Kur'an terminolojisinde Allah lafzı, (Rab, Rahman, rahim sıfatları hariç) 2500'den fazla ayette geçmekle birlikte Kur'an'ın ana hedefi Allah ve zatı hakkında açıklamalarda bulunmak değildir. Asıl hedef, insan ve davranışlarıdır (Rahman, 1987:41-44; Draz 1983:91; Selçuk, 2005:205). "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır... (Mülk, 67/2). Böylece insanın davranışlarına göre değerlendirilmesini onun yaratılış hikmetlerinden sayan Kur'an, aynı şekilde insanların eylem ve davranışlarını daha iyi olana yükseltmek ve en iyi olanı gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla iman edip salih amel işlemeyi de bir değer ölçütü olarak temele almaktadır.

Başka bir ifadeyle insan davranışlarını sınamak açısından bir değer ölçütü olan salih amel aynı şekilde, ahiret hayatında tekrar diriltiilenin de temel nedenlerinden biridir. Allah salih amel işleyenleri adaletle ödüllendirmek için tekrar dirilteceğini haber vermektedir. "... Dönüşünüz hep O'nadır. Allah'ın vaadi haktır. Her şeyi ilk baştan yaratan O'dur. Sonra iman edip salih amel işleyenleri hak ettikleri ölçüde mükâfatlandırmak için geri döndürecek olan yine O'dur... (Yunus, 10/4).

Kur'an'a göre en büyük salih amel ise Allah'a iman ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, şirkten uzak durmaktır. Hud Suresinin 46. ayetinde "(Allah) buyurdu ki! Ey Nuh! O (gemiye binmeyen oğlun) senin aileden değildir. O(nun yaptığı) salih olmayan bir ameldir" ifadesi, Hz. Nuh'un oğlunun inkar ve isyanını "salih olmayan amel" olarak tanımlamaktadır. Buna göre iman, "kalbin bir ameli" sayılmakta ve dolayısıyla en büyük salih amel olarak görülmektedir (Uludağ, 1991:13; Toksarı, 1997:56). 18. Kehf suresinin 110. ayetinde geçen "Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın" ifadesindeki "ibadet" kelimesi de yine aynı şekilde iman ve salih amel manalarını içermektedir. İnsana, varlık katmanları arasında en hayırlı olma vasfını kazandırıcı nitelikte değer de yine iman edip, salih amel işlemektir. "Şüphesiz, iman edip, salih ameller işleyenler var ya; işte onlar yaratılmışların en hayırlısıdır (Beyyine, 98/7).

Kur'an'a göre Allah, bütün varlık aleminin mutlak merkezi (Kasas, 28/88) ve her türlü değerlerin kaynağıdır. "Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah'a aittir" (Nisa,4/139; Yunus,10/65; Nur, 24/35). O aynı zamanda iyilik, güzellik, hakikat vb değersel niteliklerin de var edici ilkesidir (Çetintaş, 2014:54). Böylece insanın değeri ancak Allah'a iman ve bu temel üzerinden O'nunla kuracağı yakın ilişkiye bağlıdır. Kur'an, bu yakın ilişkinin Allah'a imanla birlikte salih amel üzerinden kurulacağını haber vermektedir. "(Fakat) iman edip salih ameller işleyenlere gelince, Rableri onları imanları sebebiyle, hidayete erdirir" (Yunus, 10/9). "İnanıp salih ameller işleyenler için Rahman, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır" (Meryem, 19/96). "Ey insanlar! Sizi Bana yaklaştıracak olan ne mallarınız ve ne de çocuklarınızdır; yalnız, inanıp yararlı iş işleyen kimselerin, işte onların yaptıklarına karşılık mükafatları kat kattır; işte onlar, yüksek derecelerde, güven içindedirler" (Sebe, 34/37).

Kur'an'da Allah'a iman ve salih amel bir bütün ve aynı bağlamı ifade etmek üzere kullanılmakla birlikte, Allah ile varlığını Allah'a borçlu olan insan arasındaki ilişkinin eşit bir ortaklığa dayandırılmayacağı açıktır (Rahman, 1987:46). Bu, temelde ulûhiyet ilkesine aykırıdır. Allah "samed"dir (İhlas, 112/2) O, hiçbir şeye muhtaç olmayıp, her şey O'na muhtaçtır. Dolayısıyla burada ancak Rab-kul şeklinde bir ilişki söz konusu olabilir. Esas itibarıyla Allah Rabb'ü-l alemin ve insan da O'nun kulu (Enam, 6/102) olduğuna göre, bu ilişkide insanın kaybetmeyi göze alamayacağı geriye tek değer kalıyor, o da sadece ve sadece Allah'ın yardımudur (Fatıha, 1/5). İnsanın söz edilen değersel ilişkiyi kurması açısından sahip olduğu imkan ve sorumluluklarıyla birlikte Allah'ın yardımı ve desteğine ihtiyacı vardır. Hiç kimse "iyi bir insan olacağım" diyerek otomatik bir şekilde iyi bir insan olamaz. Ayrıca bunun için insanın mücadele etmesi de şarttır. (Rahman, 1987:77). Kur'an bu noktada, insanı

Allah'a yaklaşmak için vesile aramaya, O'nun yolunda çaba harcamaya davet etmekte (Maide, 5/35), ilahi lütuf ile toplumun güzel ahlakı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu dikkatlere sunarak (Enfal, 8/53) bir yönlendirme yapmaktadır. Bu yönlendirmede salih amelin fonksiyonel açıdan üç boyutlu bir değer olarak takdim edilmektedir. Buna göre salih amel öncelikle Allah'a yaklaşmak için bir vesile, sonra insanın giriştiği mücadelede Allah'ın lütfundan yararlanmak için bir araç ve üçüncü olarak da ahlaka dayalı sosyal bir düzenin kurulmasının zeminini oluşturan toplumsal bir değerdir.

Kur'an'ın sunduğu, Allah fikrinde, O'nun insanla çok yakından ilişkili sıfatları ön plana çıkarılarak, insandan ahlaki bir çaba içerisine girmesi istenmektedir (Selçuk, 2005: 205). Alemlerin Rabbi olan Allah, lütuf ve keremi ile bütün alemleri kuşatmış (Bakara, 2/251) ve insana da ayrıca lütuf ve ihsanda bulunmuştur (Mü'min, 40/61; Yunus, 10/60). O'nun en büyük lütuflarından biri insanı şekillendirip ona ruhundan üflemesi, ona işitme, görme ve idrak duyguları vermesidir (Secde, 32/9; Hicr, 15/29). Allah yaratıcı ve yol gösterendir (Şuara, 26/78). O, insanı en güzel biçimde yaratmış (Tin, 95/4), varlıklar arasında ona üstün bir yer vermiş (İsra, 17/70) ve onu mesajlarına muhatap kabul etmiştir. Her bakımdan insan, Allah'ın mülküdür (Nas, 114/2) ve onun varlığı ona sadece bir süreliğine "ödünç" olarak verilmiştir. "Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Allah, her şeyi kuşatıcıdır" (Nisa, 4/126). Aynı şekilde insandan da Allah'a iman edip salih ameller yoluyla güzel bir karşılığa bulunması istenmektedir (Attas, 2003: 80). "Eğer siz Allah'a güzel bir borç verirsiniz, Allah onu size, kat kat öder ve sizi bağışlar. Allah, şükürün karşılığını verendir, halimdir (Teğabun, 64/17; Ayrıca bkz. Maide, 5/12; Hadid, 57/11; Müzemmil, 73/20).

İslam düşüncesinde bir bütün olarak varlık ve onu oluşturan her bir unsur belirli bir amaçsallık içinde yaratılmıştır (Aydın, 1991:171; Çetintaş, 2014:55; Mü'minun, 23/115; Duhan, 44/39; Haşr Suresi, 59/24). Allah hem aleme varlığını vermekte ve hem de Mutlak Kemal, Mutlak Hayr, Mutlak İyi, Mutlak Güzel gibi sıfatların da sahibi olarak, ona değersel kimliğini kazandırmaktadır. Allah'ın inayetinin bir yansıması olan adalet, nimet, lütuf, hikmet, uyum, ahenk, birlik, rikkat, incelik, letafet, hoşluk zarafet ve nezaket vb kavramlar bu değersel kimliğin birer göstergesidir (Çetintaş, 2014:49-50). Şu kadar var ki, söz edilen değersel kimlik ve amaçsallık, doğa ve diğer varlıklarda onların tabii işleyişleriyle görünürlük kazanırken, insanın varlığında mündemiç amaçsallığını, değersel boyutta ortaya çıkarması onun iradesine bırakılmıştır. Dolayısıyla seçimli bir varlık olarak insan, ayrıca bundan sorumludur (Rahman, 1987:62). Yine aynı şekilde Kur'an, insanın varlık yapısında temelini bulan lübb, fuad, sadr, kalb, basiret, vb özellik ve yeteneklere sahip olduğunu, dolayısıyla bunlara yönelik birtakım sorumlulukların da olacağını açıkça belirtmektedir (Fussilet, 41/21-22; Düzgün, 2005:21).

Buna göre insan bir bütün olarak kendi varlık yapısıyla çelişmek istemiyorsa, yapısı gereği sahip olduğu yetenek ve özelliklerini yaratılış amaçlarına uygun bir şekilde eylem ve davranışlara dönüştürmek durumundadır. Bu noktada salih amel, kemal ve yetkinlik arayışı içinde olan her insan için gerçekleştirilmesi gereken yüksek bir değer, her organın görevini

hakkıyla yerine getirmesi için ise en uygun araçtır. Çünkü salih amel yoluyla insan bir yandan kuvve halindeki niteliklerini ve değersel amaçlarını bir değere dönüştürme imkanını yakalarken diğer yandan da bir değer olarak salih amel onun yetkinleşmesine aracı olmaktadır. “Şüphesiz, iman edip, salih ameller işleyenler var ya; işte onlar yaratıkların en hayırlısıdır” (Beyyine, 98/7). Böylece iman edip salih amel işlemek, hem Allah’a kulluğun bir ifadesi ve hem de insanın Allah’ın sıfatlarından pay alması için değerini yükseltecek eylemlerde bulunmasının bir vesilesidir. Bu vesileyle insanın yaratılış gayesine uygun olarak başkalarını da dışlamadan kendini kemale erdirmesi mümkündür.

Yukarıdaki kapsamdan da anlaşılacağı üzere salih amel, Allah’ın, insanlardan ne istediği ve insanlar arası ilişkilerde onlar için neleri değerli gördüğüne dair bir çerçeve oluşturmak açısından bir değer ölçütüdür. Kur’an, (Mü’min, 40/58; Sa’d, 38/28) insanları bu değer ölçütü üzerinde düşünmeye davet etmektedir.

Değer, “değ” kökünden türetilen, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1988:345). Bu bağlamda da salih amel, değerli olan ile olmayanın birbirinden ayrılması anlamında bir değer ölçütü olarak görev yapmaktadır. Hayat, bir faaliyetler alanıdır. İnsanlar, diledikleri şekilde amel etmekte serbesttir (Fussilet, 41/40). Bununla birlikte herkes ameline göre yargılanacaktır (Yasin, 36/54). Bu yargılamada amel ve davranışların değeri, salih olup-olmadıklarına bakılarak ölçülmektedir. Kur’an’da “Kim salih bir amel işlerse kendi iyiliğine, kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur” (Casiye, 45/15) buyrulur, insan ve yeryüzünün yaratılış gayesi, bir değer ölçütü olarak salih amellerde bulunmayla eşitlenmektedir (Kehf, 18/7; Mülk, 67/2; Toksarı, 1997:56; Keskin, 2009:124).

İmanla birlikte salih amel, ilahi rahmete ulaşmayı amaçlayanlar için de en önemli ölçüttür. Kur’an, “... Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa güzel bir amel işlesin ve Rabbine ibadette hiçbir kimseyi (ve hiç bir şeyi) ortak tutmasın” (Kehf 18/110) buyurarak bu ölçüte dikkatlere sunmaktadır. Salih amel burada hem Allah’a kavuşmayı sağlayıcı nitelikte bir değer, hem de Rabbine kavuşmayı ümit edenlerin samimiyetlerinin bir ölçütüdür.

Salih amel, bir değer ölçütü olarak salih bir insanın olmanın da temel özelliğidir. “İnanan ve salih amel işleyenleri elbette salih insanlar arasına sokarız” (Ankebût, 29/9). Salih insanlardan olmak ise hem dünya hem de ahiret hayatı açısından istenen, arzulanan bir değeri ifade etmektedir. (Saffat, 37/100 ve 112; Ankebut, 29/27), Kur’an’da, Hz. Mûsa’nın (Şuara, 26/83), Hz. Süleyman (Neml, 27/19) ve Hz Yusuf’un (Yusuf, 12/101), kendilerini salih kulları arasına katması için Allah’a dua ettikleri haber verilmektedir. İslam, salih kul, salih peygamber, salih evlat, salih kadın vb kişileri salih sıfatı üzerinden överek, Allah’ın bu kimselere çok büyük bir değer verdiği belirtmektedir. “Kim Allah'a ve elçisine itaat ederse işte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, siddikler, şehitler ve salihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaşlardır” (Nisâ, 4/69)

Kur'an, değer yükleri bakımından eylemleri ikiye ayırırken, salih ameli bir ölçüt olarak kullanmaktadır. Buna göre, iyilik, sabır, zikir, takva, adalet, birr, isar vb kavramlar salih amel kapsamında değer yüklü eylemlerden sayılarak teşvik edilmekte, öte yandan günah, seyyie, şer, münker vb, kavramlar da salih olmayan, değersiz ve dolayısıyla uzak durulması gerekenler listesinde zikredilmektedir (Macit, 2015:34). “İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın” (Maide, 5/2; Neml, 27/69).

Yine aynı şekilde Kur'an, iman edip salih amel işleyenlere atfen, muhsin (Tevbe, 9/120), müflih (Kasas, 28/67), muttaki (Ali İmran, 3/115) gibi değer yüklü kavramları kullanırken, tam karşıtı olarak salih amel işlemeyenleri, Allah katında hiçbir değer taşımayan kafir (Maide, 5/10), müfsid (Sad, 38/28), mücrim (Secde, 32/12), fasık (Secde, 32/20) gibi vasıflarla etiketleyerek (Karagöz, 1997:6), salih ameli bir değer ölçütü olarak kullanmaktadır.

Salih amel, Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar olarak inanan herkesin davranışlarını sorgulama sırasında da yine bir değer ölçütüdür. Gerek Yahudiler gerekse Hristiyanlar olsun, bir değer ölçütü olarak salih amel baz alınarak değeri yüksek davranışlar (Bakara, 2/111 ve 146; Nisa, 4/160-161; Maide, 5/14; Enam, 6/20; Cuma, 62/6-7) sergilemedikleri için eleştirilmektedirler. Aynı şekilde Müslümanlar da yüksek birer değer ifade eden cihat (Nisa, 4/77), sorumluluk, ahireti-dünyaya tercih (Ali-i İmran, 3/152-154), dürüstlük (Nur, 24/11-21), tövbe, samimiyet, görgü ve bilgiye (gerçeğe) uygun hareket etme vb eylem ve davranışları gösterme konusunda (Hucurat, 49/2-4; Mücadele, 58/7-13), eleştirilirken bir değer ölçütü olarak salih amel esas alınmaktadır (Tuğral, 2005:97-106).

Salih amel bir değer ölçütü olarak, iyilik, hayır ve güzellik gibi değerleri bireysel ve toplumsal yarara dönüştürme sırasında nasıl davranılması gerektiğinin de ipuçlarını vermektedir. Buna göre, salih amelin bir başka değersel boyutu da gösterişsiz bir eylem ve içten gelerek yapılan bir davranış olmasıdır. Bunlar aynı zamanda toplumsal vicdanı rahatlatan, iyi niyet ve iç huzuru sağlayan türden davranışlardır. Bu nedenle Kur'an, ana-babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara, komşuya, arkadaş, yolda kalmış vb kişilere iyilik yapmayı teşvik ederken, bunları toplumsal vicdanı rahatlatacak bir davranış ve insanların buna layık ve değer oldukları düşüncesine dayandırmakta; insanın bunları kendini beğenme ve övünme vesilesi yapmasını doğru bulmamaktadır (Nisa, 4/36).

Salih amelin iyi niyet açısından bir değer ölçüsü olması ise iyiliğe karşılık iyilikte bulunma sırasındaki düşünce ve niyet durumudur. İyiliğe karşı iyilikte bulunmanın değersel açıdan ön koşulu, bunu yapacak kişinin öncelikle düşünce ve niyet olarak hüsn-i niyet (iyi niyet) içerisinde olmasıdır. Niyet açısından makbul olan (ölçü) budur (Beyyine, 98/5; Nur, 24/12; Hac, 22/37). Bu ölçü üzerinden hüsn-i niyet içerisinde davranan bir kişi, etrafındaki insanları, nesne veya olayları da iyilik ve güzelliğe layık olarak görebiliyor demektir. Bu tür bir bakış açısının insan ruhuna hoş geliyor olması, bir ölçüt olarak salih amelin değer yükünden kaynaklanmaktadır. Bu sırada yaşanan iç huzuru, insanın bencillik ve çıkar

duygusundan uzaklaşması, toplumsal yararı gözeten bir kişiye dönüşmesinin bir sonucudur. Bu aynı zamanda Yaratan ile yaratılan arasındaki ilişkide hakim olan değersel tavrın, insan ilişkilerine bir yansımasıdır (Öztürk, 1999:136). Yüce Allah, kendi faaliyet alanına kullarını da ortak olmaya davet ederek, onların niyetlerini ödüllendirdiğini bildirmektedir "... Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et.... (Kasas, 28/77).

Bir değer ölçütü olarak salih amel, günah (gayr-ı salih ameller) işlemenin tam karşısında yer almaktadır. Günahı terk, tövbedir ve gerçek anlamda tövbe etmek ise salih ameller işleyerek Allah'a geri dönmektir (İsfahani, 1986:101). Buna göre salih amel, tövbenin kabul şartlarından biri olmaktadır. "Kim de tövbe eder ve salih amel işlerse işte o, Allah'a, tövbesi kabul edilmiş olarak döner" (Furkan, 25/71). Aynı şekilde salih amel, tövbe ile birlikte güçlü bir aidiyet duygusuyla Allah'a yönelmenin (İsra, 17/25), hidayetle birlikte de Allah'ın bağışlamasına mazhar olmanın şartlarından biridir. "Doğrusu Ben, tövbe edeni, inanıp yararlı iş işleyerek doğru yola gireni bağışlarım" (Taha, 20/82). Yine Kur'an, dua ile değer arasındaki olumlu ilişkiye dikkat çekerken (Furkan, 25/77), bir değer ölçütü olarak salih ameli duaların kabulüne vesile kılmakta, inanan ve salih amel işleyenlere Allah'ın icabet edeceği belirtmektedir. "Allah iman edip, salih amel işleyenlerin duasını kabul eder, onlara lütfundan daha fazlasını verir. Kâfirler için ise şiddetli bir azap vardır" (Şura, 42/26).

Kur'an'da, hem kendileri birer salih amel olan hem de salih amelle birleşerek bir değer ölçütü şeklinde kullanılan birçok kavram vardır. İman ve salih amelle birlikte zikir (Şuara, 26/227), salih amelle iç-içe bir kavram olan takva (Bakara, 2/3; Maide, 5/93; Hucurat, 49/10), kalbi filler olarak sabır (Kasas, 28/80), şükür (Neml, 27/19; Ahkaf, 46/15) ve tevekkül (Hud, 11/88), bunlardan bazılarıdır. Salih amel bu ve benzeri kavramlarla birlikte insanlar arası ilişkileri düzenleyen bir değerler dizisi oluşturmaktadır. Bu değerler, Kur'an'da Allah'ın insanlarla ilişkide kendine uygun gördüğü değerler ile uyum içinde olduğu için her açıdan değerler hiyerarşisinin de en üst noktasında yer almaktadır.

3) Değer Yüklü Bir Eylem Olarak Salih Amel

İnsanların yüksek bir ahlaka sahip olmaları için iyi ve faydalı işler yapmaları ilahi dinlerin ortak vurgulardan biridir. İslam dinine göre de hem Kur'an hem de Hz. Muhammed, inananları değer yüklü eylemlerde bulunmaya davet etmek üzere gönderilmiştir. "Kuşkusuz bu Kur'an, (insanı) en doğru olana iletir; salih amel işleyen (dünya ve ahiret için yararlı, sağlam ve doğru iş yapan) müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler" (İsra, 17/9). Ayette geçen "en doğru olana iletir" ifadesi salih amellere iletir şeklinde yorumlanmaktadır (Maturidi, 2018: VII/260). Buna göre salih amel işlemek, "en doğru olanı" yapmış olmakla eşitlenmekte, taşıdığı değer yükü bakımından da ödül ile müjdelenmektedir. Aynı bağlamın bir ifadesi olarak 65. Talak suresi 11.ayette Hz. Muhammed'in salih amelle ilişkili görevi ve bir değer olarak salih amelin karşılığında verilen mükafat açık bir şekilde ifade edilmektedir. Böylece salih ameli değer yüklü bir eylem olarak tesbit eden Kur'an, aynı zamanda onun karşılığının mutlaka alınacağını ve değerinin de hiçbir zaman zayı

olmayacağını haber vermektedir (Kehf, 18/30). Salih amelin değer yüküne işaret eden bir diğer husus da Kur'an'ın, insan eylemlerinin değerini düşüren veya yok sayan kaderci anlayışı reddederek, inanıp, salih amel işleyenleri öncelemesidir (Casiye, 45/21; Sa'd, 38/28). Böylece değer yüklü bir eylem olarak salih amel, sahibini de değerli kılarak derecesinin yükselmesine sebep olmaktadır. Kur'an, bunu şöylece açıklar. “Her kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamıyla Allah'ındır. O'na hoş kelimeler yükselir, onu da salih amel yükseltir” (Fatır, 35/10).

Bu ayette geçen “Her kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamıyla Allah'ındır. O'na hoş kelimeler yükselir” şeklindeki kısım birçok meal ve tefsirde bu şekilde yer almakta; ancak “onu da salih amel yükseltir” kısmına birbirinden farklı dört yorum getirilmektedir. Ayete ilişkin yorumlar şöyledir (Keskin, 2009:124-128). 1-Hoş kelimeler salih ameli yükseltir. 2-Hoş kelimeleri salih amel yükseltir. 3-Salih ameli, Yüce Allah yükseltir ve kabul eder. 4-Amel-i salih, amilini (sahibini) yükseltir. Buna göre inanan her insan için, Allah katındaki değerini (izzet ve onurunu) yükseltmesi açısından salih amel önemli bir değerdir. Bir değer olarak salih amel, ya Allah'a yükselecek hoş kelimeleri taşımakta, ya hoş kelimeler salih amelleri takviye etmekte, ya Yüce Allah salih amellere ayrıca değer vermekte ya da salih amel sahibini yükseltmektedir. Her şekilde, Allah katında değerli olan ile salih amel işlemek (değerli /yararlı /iyi işler) arasında doğrudan bir ilişki kurulmaktadır. “Her kim de O'na salih ameller işlemiş bir mümin olarak varırsa, işte onlar için en yüksek dereceler vardır” (Taha, 20/75).

Taşıdığı değer nedeniyle salih amel işleyenlerden olmak, Kur'an'da övülen bir değer ve Peygamberlerin de dualarında istediği bir şeydir (Şuara, 2,6/83; Yusuf, 12/101; Neml, 27/19; A'raf, 7/196). Kur'an, peygamberlerin salih vasıflarına birçok yerde vurgu yapmaktadır (Kasas, 28/27; Saffat, 37/100; Öztürk, 1999:287). Bununla birlikte salih amel sadece peygamberler için değil, inanan herkes için övülmeye ve ödüle layık bir değerdir. Allah, değerlere yönelen yani salih amel işleyenleri seçtiğini ve mülküne varis kıldığını haber vermektedir (Öztürk, 1999:54).” Andolsun, Zikirten sonra Zebur'da da yazmışızdır ki arza (ancak) salih kullarım mirasçı olacaktır” (Enbiya, 21/105). Yine aynı şekilde isterse yoksul bir köle olunsun, salih amel işlemek, Allah katında değerli ve önemli görülmektedir. Allah, onların yoksulluklarını lütfu ile giderip zengin kılacağını bildirilmektedir (Nur, 24/32).

İslam'ın değer anlayışını şekillendiren temel prensiplerden biri de iyiliği yayıp kötülüğü engellemektir. (Ali İmran, 3/110; Tevbe, 9/71; Rahman, 1987:115; Kırcı, 1997:473) Kur'an, salih amel işleyen kişilerin de aynı amaca hizmet ettiklerini teyit etmektedir. “Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışırlar. İşte onlar salihlerdendir” (Ali İmran, 3/114). Aynı şekilde çokça salih amel işleyerek iyiliği çoğaltmak da kötülüğü engelleyici bir role sahiptir. İyiliği çoğaltmanın yolu ise iyiliğe karşılık iyilik, kimi zamanda iyiliğe biraz daha fazlası ile karşılıklı bulunmaktır. “İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir” (Rahman, 55/60). “Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selâmla karşılık verin” (Nisa, 4/86). İyiliği çoğaltmanın bir faydası da kötüyü ve kötülüğü ortadan kaldırmaktır (Hud, 11/114; Ankebut, 29/7). Kur'an, inanan ve

salih amel işleyenlerin kötülüklerinin örtüleceğini (Teğabun, 64/9; Muhammed, 47/2) ve iyiliklerle değiştirileceğini belirtmektedir (Furkan, 25/70).

Salih amelin değer yükü, eğreti, geçici veya yapay dolayısıyla da güven vermeyen değerlerden farklı olarak kalıcı ve derinliği olan bir boyuta sahiptir. “Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayışı düzeltirse, onun mükafatı Allah’a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez” (Şura, 42/40). Burada geçen affetme ve ıslah (düzeltme), salih amel cümlesinden bir iş olarak ve taşıdıkları değer sebebiyle yüksek bir mükafatı hak etmektedir. Değerlerin sıra düzeni içinde, yüksek değerler “talep eden”, aşağı değerler ise “cezbeden” özellikleriyle dikkat çekerler. Aşağı değerler, daha çekici bir güce sahip ve iç-güdülere hitap ederken, yüksek değerler iradeye hitap etmekte ve sahibinden ilgi ve çaba istemektedirler (Kılıçoğlu, 1988:99). Yani taşıdıkları değer yükleri yüzünden, onlar yüksek değerler olarak tanımlanmaktadır.

Kur’an, eğreti bir cazibe veya çekiciliği olan bazı eylemleri günah ve günahları da zinet (züyyine) olarak tanımlarken, kalıcı ve güven veren değer yüklü eylemleri ise üsve, hasene ve hüsn gibi sözcüklerle açıklamaktadır (Yunus, 10/12). Kur’an’a göre, salih ameller sevap ve amel olarak Allah katında daha hayırlıdır (Kehf, 18/46) ve çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabı kat kat verilecektir (Sebe, 34/37; Nisa, 4/40). Böylece değerleri ve değer yüklü eylemleri kalıcı ve geçici (yüksek ve aşağı) olarak ikiye ayıran ve insanların tercihlerini etkilediğini haber veren Kur’an, salih amel işlemeyi teşvik ederek yüksek ve kalıcı değerleri hâkim kılmayı, insanın varlıkla olan ilişkiler ağını ahlaki davranışlar açısından en ideal olana doğru yükseltmeyi hedeflemektedir. Nitekim her müminin, salih amel kapsamında yer alan ma’ruf, ihsan, hasene vb hayırları işleyerek kendi fazilet ve mertebesini yükseltmesi mümkündür (Çağrı, 2014:36).

Sadece bireysel olarak değil aynı şekilde bir değer olarak salih amelin bütün bir toplumun davranışlarını dönüştürme özelliği de vardır. Çünkü salih amel, bireyin belli bir amaca ulaşmasında kendisini aşan, dalga oluşturan ve değişime yol açan bir eylemdir (Macit, 2015:19). Hayatın bütünü içinde bu değişimin görüldüğü ilk yerlerden biri salih amelin düzeltici (ıslah) rolüdür. "Islah" sözlükte, "iyi ve yararlı olma" anlamındaki salah kökünden mastardır (Merad, 1999:143). Genel olarak "layık olmak, düzeltmek, onarmak, daha iyi hale getirmek, barıştırmak, iyilik yapmak" manasında kullanılmaktadır. "Kullar hakkında en uygun, en faydalı, en iyi olan şey" anlamındaki aslah kelimesi de aynı kökten türetilmiştir (Merad, 1999:143; İlhan, 1991:495; Karagöz, 1997:70).

Kur’an’da, Allah’ın, peygamberlerin ve insanların ıslahından söz edilmekte, Allah’ın, yeryüzünü, insanları, insanların amellerini ve işlerini ıslah ettiği haber verilmektedir. Bu bağlamda Allah’ın insanları ıslah etmesi bazen, salih bir kul olarak yaratma, bazen onda bulunan bozukluğu (fesad) ortadan kaldırma, bazen de insanın lehine salaha hükmetme şeklindedir (İsfahani, 1986:868; Karagöz, 1997:70).” İman edip yararlı işler yapanların,

Rableri tarafından hak olarak Muhammed'e indirilene inananların günahlarını Allah örtmüş ve hallerini düzeltmiştir” (Muhammed, 47/2; Ahzab, 33/71).

Bireyle birlikte toplumun ıslahı da Kur'an'ın öncelediği hedeflerden biridir. İnsanın kendisini (A'raf, 7/35) veya insanlar arasındaki ilişkileri düzeltmesine (Nisa, 4/114), kavgalı olan insanların, karı-kocanın (Nisa, 4/35, 128), savaşan iki gurubun (Hucurat, 49/9), yetimlerin (Bakara, 2/220) ve çocukların ıslah edilmesine (Ahkaf, 46/15) vurgu yapan çok sayıda ayet vardır. Toplumun ıslahında, insanın kendini düzeltmesi ve mü'minlerin kendi aralarında barışı tesis etmiş olmaları önemlidir (En'am, 6/48; A'raf, 7/35). Kur'an mü'minleri kardeş sayar ve aralarını düzeltmelerini ister (Hucurat, 49/10; Enfal, 8/1).

Salih amel kapsamlı ıslah (düzeltme) bağlamından anlaşıldığı kadarıyla, bütünüyle bir toplumun değersel dönüşümü hedef alınmaktadır. Burada, bireylerin ihtiyaç duyduğu, fayda gördüğü ve rağbet ettiği şeyler üzerine inşa ettikleri değer yargıları, toplumsal huy haline gelmeleri için yeniden konumlandırılmakta, diğer bir deyişle, psikolojik alandan toplumsal alana geçilmektedir. Burada, şahsi sorumlulukların toplumsal işleyişe sağladığı katkıya ve aralarında kurulan ilgiye özellikle dikkat edilmelidir. Çünkü değerler düzeni, sadece bir kişiye ait yalın, bireysel inisiyatifte bağlı iyi ve kötü özelliklerden ibaret değildir. Değerler toplumun ortak değerleridir. Burada asıl ölçüt toplumsal ve siyasal boyut ile belli bir dünya görüşü veya bakış açısının kurulmasına (Cabiri, 2015:68) zemin oluşturmaktır.

Bu nedenle olmalıdır ki, Kur'an, ısrarla salih olmayan türden amellerde bulunan kafir, müşrik, münafık, zalim, zina eden, hırsızlık yapan, iftira eden ve kötülük işleyen kişilerden de toplumun bir parçası olarak bu davranışlarını düzeltmelerini istemektedir. “Her kim de işlediği zulmünün arkasından tövbe edip durumunu düzeltirse kuşkusuz, Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” (Maide, 5/39; Al-i İmran, 3/89; Nisa, 4/16, 145-146; Enam, 6/54; Nur, 24/5). Demek ki salih amel işlemek kimsenin tekelinde değildir. Hangi etiketi taşırsa taşırsın bütün insanların yapabilecekleri, yapmak zorunda oldukları birtakım iyilikler vardır (Çağrı, 2014:36). Elbette kötülüğü silip süpürmenin en güzel yolu öncelikle iyiliği çoğaltmaktır. “Doğrusu iyilikler kötülükleri silip götürür. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır” (Hud,11/114). Bununla birlikte değersiz eylemleriyle kötülüğü çoğaltan kişilerden de bu eylemlerini terk etmeleri istenerek, kötülüğü azaltma yoluna gidilebilir. Sonuçta insanlara zarar veren fiillerden uzak durmak da salih bir ameldir. Bu nedenle iki yönlü bir çaba içinde olarak, bir yandan iyiliği çoğaltırken diğer yandan da kötülüğü engellemeye özen gösterilmelidir.

Bütüncül bakıldığında dinin, insanı merkeze alarak değerlerin yaşatılmasından yana olduğu anlaşılmaktadır. Din, toplumun tarihinden süzülüp gelen insani değerleri destekler ve onaylar. Aslında tek başına değerlerin kökleşmesini sağlamak mümkün olmayacağına göre onların yerleşmesi için daha geniş bir tabana ve toplumun büyük çoğunluğu tarafından sahiplenmelerine ihtiyaç vardır. Burada belirleyici olan toplumun bütün katmanlarının, değerleri davranışa dönüştürme bilincine sahip olmasıdır. İman ile birlikte salih amel işlemiş

olmak, değerlerin kökleşmesi açısından da gereklidir. Bu kayıtlarla, işlenen salih ameller değerinden hiçbir şey kaybetmemekte (Bakara, 2/62), iyi gidişatını sürdüren her toplum, Allah'ın onlara verdiği nimetler yararlanmaya devam etmektedir (Ra'd, 13/11; Enfal, 8/53). Aynı şekilde bir toplum salih ve ıslah edici özelliklerini koruduğu sürece helak olmaktan da uzak tutulmaktadır. Yüce Allah, halkı iyilik peşinde koşan, birbirlerini ıslah eden bir memlekete haksızlık etmeyeceğini (Hud, 11/117), buna karşın haksızlık yapıp, zulmeden bazı toplumları, işledikleri bu suçlar (değersiz eylemler) nedeniyle helak ettiğini bildirmektedir (Yunus, 10/13). Böylece Kur'an bir yandan, şahsi sorumluluk ile toplumsal işleyişe diğer yandan da toplumun zihniyeti ile bekası arasındaki değersel boyuta dikkat çekerek, her toplumu sürekli değer üretecek bir yarış içerisinde olmaya davet etmektedir. "Herkesin (her toplumun) yüzünü çevirdiği bir yönü ve kıblesi vardır. Öyleyse iyi ve güzel işlerde birbirinizle yarışın ...." (Bakara, 2/148).

Toplumsal açıdan anlamlı ve amaçlı bir eylem yapan ve değer üreten bir insanla bu niteliklerini yitirmiş ve bilinç kaybına maruz kalmış insan aynı değildir (Macit, 2015:218). Esas itibarıyla insanın isteyerek kötülük işlediği bir toplumda kendi içindeki olumsuz eğilimleri düzeltmeden, erdemli bir toplum hayatını kurması da mümkün değildir. Buna göre salih amel işleyecek her insanın öncelikle kendi iç dünyasını yüksek ve anlamlı eylemlere göre düzenlemiş olması beklenir. Kur'an, salih amelin yararını önce insanın kendisinin göreceğini bildirmektedir. "Kim salih bir amelde bulunursa, kendi lehinedir, kim de kötülük ederse, o da kendi aleyhinedir. Senin Rabbin, kullara zulmedici değildir" (Fussilet Suresi, 46).

Değerlerin duyu verilerine ait olması bakımından objektif, bir süjeye ait olmaları bakımından sübjektif olan, daha doğrusu diyalektik görünüşleri dışında bir de manevi yani gayelilik tarafı vardır. Değer aynı zamanda bir gaye konulması demektir (Ülken, 1965:16). Salih amel de gayesi olan bir değerdir. İnsanların bir değer olarak salih amelde bulunma gayelerinden biri de mutlu olmak eş deyişle sonsuz kurtuluşa ermektir. Kültürümüzde, dinin dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayıcı rolüne ilişkin çok güçlü bir anlayış vardır (Cihan, 2014:70; Kırcı, 1997:185). Ancak insanın kurtuluşu bir hak değildir (İkbal, 1984:164). Kurtuluşa ulaşmak için kişisel bir çaba ve mücadele gerekir ve insan da bu çabayı gösterecek yaratılıştadır (İnşikak, 84/6). Böylece yaratılışının bir gereği olarak her insan gücü dahilinde salih amel işleyerek kurtuluşu hak etmesi beklenir. Nitekim her dinin bir hakikat görüşü ve kurtuluş müjdesi-nazariyesi vardır. Genellikle dinler, insanın kurtuluşunu iman ve salih amele bağlamaktadır. İnsanın kurtuluş için verdiği mücadelenin çok önemli bir boyutunu teşkil eden salih ameller ise genelde ayin/ibadet olarak adlandırılan bir takım dini pratiklerden oluşmaktadır. Aynı bağlam, İslam'ın kurtuluş nazariyesi için de geçerlidir (Albayrak, 2002:94). İslam'a göre de inanan bir varlık olarak insanın geleceği ve mutluluğu salih amel işlemesine bağlıdır (Rad, 13/29; Tin, 95/6).

Bu nedenle Kur'an, bir yandan kurtuluş ve ebedi mutluluğa ulaşmak için hem bireysel hem de toplumsal sorumluluğa vurgu yaparken bir yandan da imanla birlikte ameli bir yönün bulunmasını şart koşmaktadır (Bakara, 2/277). Öncelikle İslam, asli günah kavramıyla ilişkili

ve temelde Tevrat ve Hristiyan kaynaklı bir düşünce olarak ortaya çıkan kurtarma ve kurtarıcılık fikirlerini reddederek, her insanın belli yeteneklere sahip olduğunu ve yaptıklarından sorumlu tutulacağını belirtmektedir (Rahman, 1987:74). “İnsanlar, ‘İnadık’ demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler ...” (Ankebut, 29/2-3). Ayrıca inanan bir insan için “varsa günahı benim boynuma olsun” şeklindeki bir bağlamın da geçerliliği yoktur. Çünkü buradaki günahı üstlenme, günah yükünü taşıyan kişinin iznine bağlı değildir (Maturidi, 2018:XI/121). “İnkâr edenler iman edenlere, ‘Yolumuza uyun da sizin günahlarınızı yüklenelim’ derler. Hâlbuki onların günahlarından hiçbir şey yüklenecek değillerdir. Şüphesiz onlar kesinlikle yalancılardır” (Ankebut, 29/12). Buna göre “imtihan”ın bir gereği olarak imanla birlikte mutlaka salih amellerin de işlenmesi ve ancak ondan sonrasında sonucunun da sadece Allah’tan beklenmesi gerekmektedir. “Kim tövbe eder, inanır ve sâlih amel işlerse, onun, kurtuluşa erenlerden olması umulur” (Kasas, 28/67).

İnsanın kendisi gibi çalışma ve gayreti de değerlidir. Salih insan, gösterilen çabanın değerine karşılık gelen ünvandır. Bu nedenle onurluca bir davranış olarak her insanın öncelikle kendi elleriyle kazandıklarının karşılığının ne olduğuna bakması gerekir. Kur’an, herkesin amellerine göre dereceleri olduğunu ve Allah’ın hiçbir haksızlık yapmadan bu amellerin karşılığını vereceğini bildirmektedir (En’am 6/132; Ahkaf, 46/19). Salih amel her mümin için kendi elleriyle kendi değer ve derecesi artırma ve geleceğini güvence altına alması açısından en uygun fırsattır (Enbiya, 21/94; Taha, 20/75).

Bununla birlikte insanın çabasının en son hedefi, Allah’ın rızasını kazanmak olmalıdır. (Rum, 30/38-39; Ahzâb, 33/29; İnsân, 76/9) Bunun için de söz edilen çabanın Allah’a iman, O’nun sevgisi ve rızası uğruna eyleme dönüşmesi gerekir. Nitekim Fecr Suresindeki "Memnun etmiş ve memnun edilmiş olarak Rabb'ine dön" mealindeki 18. numaralı ayet Allah razı olsun denilebilecek yararlı bir iş çıkarmayı esas almaktadır. Birçok ayette Allah iyi iş yapanları (muhsinin) sevdiği önemli terimlerle övmekte (Fahri, 2014:36), işini güzel yapmayı öğütlemektedir (Bakara 2/112). İşini güzel yapma, öncelikle işi yapan kişinin yaptığı işi kendisinin beğenmesi, işin hakkı, gereği ve kuralı ne ise ona uygun yapmasıdır. Salih amelin bu boyutu, insanın gerçek anlamda kendini güvende hissedebileceği bir şuur halini yaşaması ve aynı zamanda Allah’ın dostluğu ve rızasını kazanması içindir. “Şüphesiz ki, benim dostum Kitab’ı indiren Allah’tır. Ve O bütün salih (iyi) kullarını görüp gözetir” (Araf, 7/196).

Anlaşılabileceği üzere salih amelleri Allah rızasını aramak amacıyla yapmak, sadece bu dünyaya değil ahiret hayatına hazırlık açısından da gereklidir. İnsan ölümlü bir varlıktır (Enbiya, 21/34) ve tekrar bu dünyaya yeniden gelmesi imkansızdır. (Mü’minun, 23/99-100; İkbâl, 1984:160). Salih amel, ölümlü ve dünyaya tekrar dönmesi mümkün olmayan insanı, ebedi hayatına hazırlayan önemli bir değerdir. “Fakat iman edip sâlih amel işleyenler için eksilmeyen devamlı bir ecir vardır” (Tin, 95/6; Fetih, 48/29). “İman edip salih ameller işleyenler ise cennetliklerdir. Onlar orada ebedi kalacaklardır” (Bakara, 2/82). Böylece salih amel, karşılığında sevap, ecir ve mükafat verilecek değerler arasında sayılarak (Maide, 5/9; Meryem, 19/76; Hud, 11/46) insanın eğilim ve tercihlerinin hedef olarak ahireti gözetmesi

gerektiğine de işaret etmiş olmaktadır. “Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak salih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır” (Kehf, 18/46).

Değer yüklü bir eylem olarak salih amel işleyenler için vadedilen şeylerin hem bu dünya ve hem de ahiret hayatına yönelik olması, aynı zamanda salih amelin ahlaki his, niyet ve dönüştürücü rolüyle de yakın ilişkilidir. Kur’an’da insanın az veya çok içinden gelen bir iyilik hissi ve evrensel ahlak bilincine seslenen birçok ayet vardır (Nahl, 16/90; A’raf, 7/157). Salih amel, bir değer olarak bu his ve bilinci besleyen ve canlı tutan en somut davranış biçimidir. Buradaki ahlaki niyet ise kişinin sevdiği ya da kardeşleri veya ırkına mensup insanlar arasında gerçekleştirdiği iyiliği, inanma temelli kardeşliğe ve evrensel iyiliğe yükseltmesinin yolunu açmaktır. İslam kardeşlik dinidir (Hucurat, 49/10). Namaz kılarken her oturuşta ve herkesin okuduğu tahiyyat duasının bir bölümünde “selâm bizlerin ve Allah’ın sâlih kulları üzerine olsun” diyerek başkalarına iyilik yapmaya engel olmadığını ifade etmiş oluyoruz. Dolayısıyla ahlaki niyet olarak salih amel işlemedeki amaç kişilere değil davranışlara ve davranışların da evrensel ve öteki dünyayı hedefleyen boyutlarına odaklanmak anlamına gelmektedir. Çünkü esas olan “insanlar” için şahitlik ve “insanlığın” iyiliğidir (Bakara,2/143; Al-i İmran,3/110). Bu şekilde işlenen salih amellerin, insanın evrensel ahlak şuuruna ulaşmasına aracılık etmesi onun bir değer olarak dönüştürücü rolünden kaynaklanır. Böylece işlenen salih ameller, sağladığı yararın kapsamına bağlı olarak, insanı çok daha güçlü bir ait olma duygusuyla yeniden ve tekrar tekrar aynı davranışlara motive edecektir.

SONUÇ

Kur’an’ın indirilişinden itibaren, imanla ilişkili diğer konular gibi salih amel konusu da her dönemin kendi tarihi ve kültürel kodlarına göre ele alınmıştır. Burada salih amel andragojik açıdan değer boyutuyla incelenmiş, insanın ahlaki mücadelesinin bir parçası ve toplumsal dönüşümün dinamiklerinden biri olarak tesbit edilmiştir.

İslam’ın tarih içindeki bütün yorumları da dahil, Müslümanların bizzat Kur’an’ın kendisini dinlemeleri hakkında herhangi bir engel yoktur. Bu yaklaşımdan yola çıkarak, Kur’an’ın, farklı din ve medeniyetlerden meydana gelen çok toplumlu bir dünyanın var olma hikmetini hayır işleri ve iyilikte yarışmaya bağladığı söylenebilir (Bakara,2/148 ve 177). İslam’ın her türlü hayır işi, iyilik ve değer yüklü daha birçok eylemi hayatın içine taşımak için seçtiği kavram ise salih ameldir. Salih amel insan kişiliğinin belirleyici bir unsurudur. Çünkü Kur’an, salih amel işlemeyi insan fitratının bir gereği saymaktadır (Tin,95/4-6). Bu yöndeki çabanın temel hedefi ise ahlaklı ve Allah’ı tanıyan bir toplum oluşturmaktır.

İslam’ın değer anlayışı “Tevhid İnancı” kapsamında ifade edilir. Bu temele bağlı olarak **kamil bir iman için salih amel şart** koşulu. Salih amel, Kur’an’ın iyi ve iyiliği tanımlarken kullandığı takva, birr, ihsan, hayr, hasene, infak, ma’ruf, hak vb birçok değer somut olarak davranışa dökülmüş halidir. Andragojik açıdan salih amelin konu edilmesinin bir nedeni de onun her yetişkine açık çok boyutlu bir davranış olduğuna dikkat çekmektir.

Salih amel, bilinçli bir tercihle gerçekleştirilmesi gereken somut bir değer eylemidir. Kur'an, insanın sorumlu bir varlık olduğunu ve değerinin yaptığı eylemden geldiğini belirterek salih amelin değer boyutunu tesbit eder. En büyük salih amel de hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmadan iman etmektir. Ancak Allah'a iman, beraberinde insana iyi iş görme vasfını da kazandıracak ve onun bütün davranışlarına etki edecek nitelikte olmalıdır. İslam'ın tevhid inancı sadece şirk karşısında bir hassasiyeti değil aynı zamanda insan davranışları ve toplumsal hayatın bu inanca göre düzenlenmesini de gerekli kılar. Bu nedenle ebedi kurtuluş için Allah'a ve ahirete imanla birlikte salih amel işleme şartı vardır.

Salih amel, insanın inancını amele dönüştürme kapasitesini gösteren ve ahlaki duyarlılığını doğrulayan bir değer ölçütüdür. Ahlaki duyarlılık için akıl (bilgi) ve özgür irade (istek) ön şarttır. Bu ise çok daha öncesinde insanın rüşt haline sahip yani yetişkin bir olmasını gerektirir.

Yetişkin, kendi yaşamından sorumlu olduğunu algılamış ve bu yönde sosyal rol ve davranışları benimsemiş bireydir. Öğrenme açısından bu tanım önemlidir. Çünkü bu tür bir algı, benlik oluşmadan gerçekleşmez. Kur'an'da, daha çok yetişkin yani belli bir olgunluğa, bilince, kişiliğe, dini ve kültürel hüviyete kavuşmuş kişilere hitap eden çok sayıda ayet vardır. Ayrıca dini açıdan yetişkinlerin doğrudan vahye muhatap hedef kitle olarak görülmesi, insanın varlık yapısı, psiko-sosyal özellikleri ve hayatın gerçekleriyle bire-bir örtüşen son derece uygun bir yaklaşımdır.

Yetişkinlerin, eğitim ve öğretimleri farklıdır. Bunun için yeni metot ve teknikler geliştirilmiştir. Bunlardan biri de Andragojidir. Andragojik modele göre kişi olgunlaştıkça bağımlılığı azalmakta ve kendi kendini yönetmeye başlamaktadır. Burada esas olan insanın olgunlaşma sürecine bağlı olarak irade gücünü fark etmesi ve özgür iradesiyle seçip gerçekleştirdiği eylemlerden sorumlu olduğunun bilincine varmasıdır.

Andragojik modelde amaç sadece yetiştirmeye kendini geliştirme ve yönlendirme alanı açmak değildir. Asıl amaç, bilgiyi eyleme geçirerek toplumsal dönüşümü sağlamak, yarına bir şeyler göndermelerini teşvik etmektir.

Kur'an, çoğunlukla yetişkinlere hitap eden bir metin olarak eğitimi, toplumun bütün fertlerinin içinde yer aldığı aktif bir faaliyet alanı olarak görür ve karşılıklı etkileşimi ve aktif katılımı esas alan bir öğretim-öğrenme metodu kullanır. Dolayısıyla benlik algısına sahip ve kendi hayatından sorumlu olduğunu fark edecek yaşa gelmiş olan herkes, bu faaliyet alanının zorunlu bir üyesidir. Toplumla bağı olan hiçbir yetişkin yeterli bir neden olmadan bu yükümlülüğü başkasına devredemez. Her yetişkin, iyiliği yayma ve kötülüğü engelleme ile görevlidir. İyiliği emredebilmek için de daha önceden salih amel işlemeyi şahsen deneyimlemiş olmak gerekir. Yetişkinin toplumda rol model olarak kabul ve saygı görmesi de bu tutarlılığı sağlamasına bağlıdır. Değerler eğitiminde sosyal destek, pekiştirici ve duygusal bağlılık önemlidir. Sevmek ve sempati, izinden gitmeyi kolaylaştırır.

Allah ve Peygamber sevgisi bu duyarlılığı elde etmek için en önemli araçtır. Hz. Muhammed'in örnek ahlakı önemli bir motivasyon ögesidir. Bu bağlamda motive olmak yani ahlaki sorumluluğu derinden hissetmek değer üretme kapasitesini artırır. İyi veya kötü, devamlı tekrarlanan davranışlar sonunda pekişmektedir. Kur'an, insanın bir şeye yönelmesiyle Allah'ın o kimseyi başarıya ulaştırdığını belirtmektedir. Buna göre iyilik yapa yapa iyilerden, salih amel işleye işleye salih kişilerden olmak mümkündür.

Salih insan, bütün eylemlerinde Allah rızasını gözeten ve bu bağlama uygun davranan kişidir. Kur'an, Allah ile insan arasında da değer boyutlu bir ilişki kurulmasından yanadır. Hz. Adem'in yeryüzünde halife kılınmasından bu yana yürürlükte olan birçok değer, Kur'an tarafından onaylamakta, övgüye değer ahlaki özellikleri hangi mirastan gelirse gelsin kabul edilmektedir. Diğer semavi dinlerden geriye kalan birçok güzel ahlak ilkesi İslam dini tarafından da benimsenmiştir. Kur'an'a göre salih amel, milletler ve mezhepler üstü bir değere sahiptir. Sonuçta İslam, inananlar arasında bir değer olarak kardeşliği esas alan bir dindir. Salih amel, bu kardeşliğin somut bir göstergesi, Allah'ın övdüğü ve salih saydığı kişilerden olma yoludur. Allah'ın rızasını kazanmak isteyen her insanın, eylem ve davranışlarını İslam'ın tarif edip açıkladığı "iyilik yolu" ile bütünleştirmesi gerekir. Kur'an'da müminlerin niteliklerinin sayıldığı ayetler aynı şekilde imanın, salih amel ile birlikte bütünsel bir değer ifade ettiğini göstermektedir.

Salih amel, Allah'ın insanlardan ne istediği ve insanlar arası ilişkilerde onlar için neleri değerli gördüğünü belirleyen bir değer ölçütüdür. Kur'an'a göre, bütün varlık aleminin ve her türlü değerlerin kaynağı Allah'tır. Allah hem aleme varlığını vermiş ve hem de ona değersel kimliğini kazandırmıştır. Allah'ın inayetinin bir yansıması olarak adalet, nimet, lütuf, hikmet, uyum, ahenk, birlik, rikkat, incelik, letafet, hoşluk zarafet ve nezaket vb değerler bu kimliğin birer ifadesidir. Ayrıca insanın sahip olduğu lübb, fuad, sadr, kalb, basiret vb özellik, yetenek ve organlar Allah ile değersel bir ilişkinin kurulması için birer imkandır. Buna göre insan, bir bütün olarak kendi varlık yapısıyla çelişmek istemiyorsa, her türlü nitelik ve imkanını Allah için değerli kılmak durumundadır. Bu bağlamda salih amel, söz edilen değersel ilişkiyi kurmanın somutlaşmış, davranışa dökülmüş halidir.

Kur'an, eylemleri değer yükleri bakımından ikiye ayırırken salih ameli bir ölçüt olarak kullanır. Buna göre, iyilik, sabır, zikir, takva, adalet, birr, isar vb kavramlar salih amel sayılarak teşvik edilir, günah, seyyie, şer, münker vb, kavramlar da salih olmayan, değersiz ve uzak durulacak eylemler olarak zikredilir. Yine aynı şekilde Kur'an, iman edip salih amel işleyenlere atfen, muhsin, müflih, muttaki gibi değer yüklü kavramları kullanırken, tam karşıtı olarak salih amel işlemeyenleri, Allah katında hiçbir değer taşımayan kafir, müfsid, mücrim, fasık vb vasıflarla etiketleyerek salih ameli bir değer ölçütü olarak kullanmaktadır. Bir değer ölçütü olarak salih amel, günah (gayr-ı salih ameller) işlemenin tam karşısında yer alır. Günahı terk, tövbedir ve gerçek anlamda tövbe etmek ise salih ameller işleyerek Allah'a geri dönmektir. Dolayısıyla de salih amel, tövbenin kabul şartlarından biridir.

Hayat, bir faaliyetler alanıdır ve insanlar istedikleri şekilde eylem ve davranışlar sergilemekte serbesttir. Bununla birlikte davranışta bulunarak ahlaklılığımızı ortaya koyarız. Ahlaki yargılar açısından amel ve davranışlar, salih olup-olmadıklarına bakılarak ölçülmektedir. Dolayısıyla salih amel, bir değer ölçütü olarak salih bir insanın olmanın da temelini oluşturmaktadır. İnanan ve salih insanlardan olmak arzulanan bir değer ifade eder. Kur'an, Hz. Mûsa, Hz. Süleyman ve Hz Yusuf'un, kendilerini salih kulları arasına katması için Allah'a dua ettiklerini haber vermektedir.

Kur'an, imanla birlikte salih amel işlemeyi hem bu dünya hem de ahiret için gerekli görmektedir. Salih amel, ilahi rahmete ulaşmak ve Allah'a kavuşmayı ümit edenler için bir samimiyet ölçütüdür. İnananlar yüksek birer değer ifade eden cihat, sorumluluk, ahireti-dünyaya tercih, dürüstlük, tövbe, samimiyet, görgü ve bilgiye (gerçeğe) uygun hareket etme vb eylem ve davranışları gösterme konusunda eleştirilirken bir değer ölçütü olarak salih amel esas alınmaktadır.

Bir değer ölçütü olarak salih amel iyilik, hayır ve güzellik gibi değerleri bireysel ve toplumsal yarara dönüştürürken gösteriştenden uzak durmaktır. Bunun değeri içten gelerek yapılan bir davranış olmasıdır. Bu husus, toplumsal vicdanı rahatlatma, iyi niyet ve iç huzuru açısından önemlidir. Kur'an salih amel işlemeyi teşvik ederken, insanların buna layık ve değer oldukları düşüncesini temele alarak, insanın bunları kendini beğenme ve övünme vesilesi yapmasını doğru bulmaz.

İslam dinine göre, Kur'an ve Hz. Muhammed, inananları değer yüklü eylemlerde bulunmaya davet etmek üzere gönderilmiştir. Salih amel işlemek, "en doğru olanı" yapmış olmakla eşittir. Salih amel işleyen; dünya ve ahiret için yararlı, sağlam ve doğru iş yapanlar ödül ile müjdelenmektedir. Salih amel değer yüklü bir eylem olduğu için karşılığında mutlaka bir mükafatı vardır. Bu nedenle Kur'an, insan eylemlerinin değerini düşüren veya yok sayan kadercî anlayışı reddederek, inanıp, salih amel işleyenlerin derecelerinin yükseltileceğini haber vermektedir. "Her kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamıyla Allah'ındır. O'na hoş kelimeler yükselir, onu da salih amel yükseltir" (Fâtır, 35/10).

Değerlerin sıra düzeni içinde, salih amelin, kalıcı ve derinliği olan bir boyuta sahiptir. Kur'an, eğreti bir cazibe veya çekiciliği olan bazı eylemleri günah ve günahları da zinet (züyyine) olarak tanımlarken, kalıcı ve güven veren değer yüklü eylemleri ise üsve, hasene ve hüsn gibi sözcüklerle açıklar. Böylece, sevap ve amel olarak Allah katında daha hayırlı kabul edilen salih amellerin işlenmesi teşvik edilerek yüksek ve kalıcı değerlerin hakim kılması hedeflenir. Nitekim her müminin, salih amel kapsamlı birer değer olan ma'ruf, ihsan, hasene vb hayırları işleyerek kendi fazilet ve derecesini yükseltmesi mümkündür.

Sadece bireysel olarak değil bir değer olarak salih amelin bütün toplumun davranışlarını dönüştürme özelliği de vardır. Hayatın bütünü içinde bu değişimin görüldüğü ilk yerlerden biri salih amelin düzeltici (ıslah) rolüdür.

Kur'an'da, Allah'ın, peygamberlerin, insanların ıslahından söz edilmekte, ancak toplumun ıslahı öncelenmektedir. Kur'an, insanın kendisini veya insanlar arasındaki ilişkileri düzeltmesine, kavgalı olan insanların, karı-kocanın, savaşan iki gurubun, yetimlerin ve çocukların ıslah edilmesine, mü'minlerin kendi aralarında barışı tesis etmek için birbirlerini kardeş sayarak aralarını düzeltmelerine özel olarak vurgu yapar.

Salih amel kapsamlı ıslah (düzeltme) bağlamı, bütünüyle bir toplumun değişimini hedef alır. Bu kapsamda bireylerin ihtiyaç duyduğu, fayda gördüğü ve rağbet ettiği şeyler üzerine inşa ettikleri değer yargıları, toplumsal huy haline gelmeleri için yeniden konumlandırılarak ahlaki bir toplum inşa edilmeye çalışılır. Burada değerler düzeni, sadece bir kişiye ait yalın, bireysel inisiyatife bağlı iyi ve kötü özelliklerden ibaret değildir. Değerler toplumun ortak değerleridir. Dolayısıyla Kur'an, ısrarla salih olmayan türden amellerde bulunan kafir, müşrik, münafık, zalim, zina eden, hırsızlık yapan, iftira eden ve kötülük işleyen kişilerden de toplumun bir parçası olarak bu davranışlarını düzeltmelerini istemektedir. Zira salih amel işlemek kimsenin tekelinde değildir. Hangi etiketi taşırsa taşırsın bütün insanların yapabilecekleri, yapmak zorunda oldukları birtakım iyilikler vardır.

Bütüncül bakıldığında dinlerin, insanı merkeze alarak değerleri yaşatmaktan yana oldukları gözlenir. Toplumun tarihinden süzülüp gelen insani değerler, dinler tarafından onaylanır. İman ile birlikte salih amel işlemek, değerlerin kökleşmesi ve gidişat açısından önemlidir. İyi gidişatını sürdüren her toplum, Allah'ın onlara verdiği nimetlerden yararlanmaya devam etmekte, salih ve ıslah edici özelliklerini koruduğu sürece helak olmaktan kurtulmaktadır. Böylece bir yandan şahsi sorumluluk ile toplumsal işleyiş, diğer yandan da toplumun zihniyeti ile bekası arasında doğrudan değersel bir ilişki kurularak, bütün toplumlar sürekli değer üretmek için birbiriyle yarış etmeye davet edilmektedir.

Değer aynı zamanda bir hedef belirlemek demektir. Salih amel de hedefi olan bir değerdir. İnsanların bir değer olarak salih amelde bulunma nedenlerinden biri de mutlu olmak eş deyişle sonsuz kurtuluşa ermektir.

İnsanın kendisi gibi çalışma ve çabası da değerlidir. Salih insan, harcanan çabanın değerine karşılık gelen bir ünvandır. İslam, bu dünyayı cennetin tadımlık ve geçici bir kopyası olarak gösterdiğine göre, inananlardan da bunu gerçekleştirmelerini bekliyor demektir. Cennet, Kur'an'da dünyadaki salih amellerle inşa edilen bir mekân gibi anlatılmaktadır. Bu nedenle inanan her insan, öncelikle kendi elleriyle ne kazandığına ve yarına ne gönderdiğine odaklanmalıdır. İnsanın değerini yaptığı amelleri belirlemektedir. Amellerin de bir değeri ve derecesi ve bunların da Allah katında bir karşılığı vardır. Bu nedenle insan sadece Allah'ın rızasını istemelidir. Allah razı olsun denilebilecek yararlı bir iş çıkarmaya ise salih amel denmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdül-Bakî, M. F. (1982), *el-Mu'cem'ül-Müfehres li Elfazi'l-Kur'anil-Kerim*, İstanbul, El-Mektebet'ü-l İslamiyye.
- Adler, A. (1997), *İnsan Tabiatını Tanıma*, (Yörükan. A. Çev), İstanbul: İş Bankası Yay.,
- Akay C.- Ültanır, E. (2010), “Andragojik Temellere Dayalı Kolaylaştırılmış Okuma-Yazma Eğitimi (KOYE) Sürecine Yönelik KOYE Eğiticilerinin Görüşleri”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S.2, Aralık 2010, s.75-88
- Akın, G. (2014), “Andragoji Kavramı ve Andragoji ile Pedagoji Arasındaki Fark”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.47, S.1,s. 279-300.
- Albayrak, K. (2002), “Dinlerde Günah Kavramı ve Kurtuluş Yolları”, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan 2002, C.4, S.12, s.87-107.
- Attas, S, N. (1991), *İslami Eğitim –Araçlar ve Amaçlar-*, İstanbul: Endülüs yayınları
- Attas, S, N. (2003), *İslam, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*, (M. E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İnsan yayınları
- Aydın, A. A. (1981), “Kur'an-ı Kerim'den İki İlahi Esas İman ve Salih Amel” *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1981, sayı: Hicret özel sayısı, s. 181-203.
- Aydın, M. A., (1985), *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: Marmara Üniv İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Cihan, A. K. (2014), “İslam Ahlakının Temel İlke ve Değerleri”, *İslam Ahlak esasları ve Felsefesi* (Ed. Saruhan, M. S.) İçinde, s.57-69, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çağrı, M. (2014), *İslam Düşüncesinde Ahlak*, İstanbul: DEM Yay.
- Çalışkan, İ. (2006), Yetişkinlik Dönemi Eğitimine ve Kur'an Perspektifinden Bir Yaklaşım. *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri İSAV içinde* (s.335-357). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Çetintaş, İ. (2014), *İslam Düşüncesinde Değerler Metafiziği*, Ankara: Elis Yay.
- Demir, Ö. (2013), *Dini Kavramlar ve Öğrenme Ortamları: Salih Amel Örneği*, Ankara: Doktora Tezi AÜSBE (Basılmamış).
- Draz, A.(1983), *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, (S. Akdemir, Çev.) Ankara: Mim Yay.,
- Düzgün, Ş. A. (2005), “İnsanın Yetkinliğini Teolojik Olarak Temellendirmenin İmkânı” , *AÜİFD*, XLVI S. II, s. 13-42
- el-Cabiri, M. A. (2015), *Arap Ahlaki Aklı*. (M. Çelik, Çev.) İstanbul: Mana Yay.,
- el-Mâturidî, Ebu M.M.(2017). *Te'vilâtu'l-Kur'an (I-XVIII)*, (B. Toplaoğlu-Yavuz, Y.Ş Terc), İstanbul: Ensar Yay

- Fahri, M. (2014), *İslam Ahlak Teorileri*, İstanbul: Litera Yay.
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/1917/20122.pdf> (Erişim, 12 Ağustos 2016)
- http://www.yetiskinokulu.com/index.php?option=com_content&view=article&id=63: yetikin-eitimi-nedir&catid=1: son-eklenenler&Itemid=27 (Erişim 10 Eylül 2016)
- Izutsu, T. (2013). *Kuran'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (S. Ayaz, Çev.) İstanbul: Pınar Yayınları.
- İbn Manzûr, C. (1119/1707), *Lisânu'l-Arab*, (Tah., el-Kebîr, A.A.- Hasbullah, M.-eş-Şâzeli, H.M.) Dâru'l-Meârif, Kahire, II/3107.
- İkbal, M. (1984), *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, (N. A. Asrar, Çev), İstanbul: Bir Yayıncılık.
- İlhan, A. (1991), "Aslah", DİA, İstanbul, C.III, s.495-496.
- İsfahani, R. (1986). *el-Müfredat fi ğarib'i-l Kur'an*. İstanbul: Karaman Yayınları.
- Karagöz, İ. (1997), "Kur'an'da Salih Amel Kavramı ve Muslih İnsanların Özellikleri", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 33, S.2, Nisan-Mayıs-Haziran 1997, Ankara, s.59-72.
- Keskin, H. (2009), "Fâtir Suresi 10. Âyeti Bağlamında Tevhid Sözü İle Sâlih Amel İlişkisi Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/2, s.117-129
- Kılavuz, M. A. (2002), "Yetişkin ve Yaşlılık Dönemlerinde Eğitim ve Din Eğitimin Önemi", *Uludağ Univ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/2, Bursa: 59-72.
- Kıllıoğlu, İ. (1988), *Ahlak-Hukuk İlişkisi*, İstanbul: İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Kırca, C. (1997), "Din" mad., *İslami Kavramlar*, Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yay., s.185.
- Knowles, M. S., Holton III, E. F., Swanson, R. A. (2015), *Yetişkin Eğitimi*, (O. Gündüz Çev) İstanbul, Kaknüs Yay.
- Köylü, M. (2006), "Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Öğretiminin Problemleri", *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri, İSAV, içinde*, s.85-112. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Macit, F. (2014), *İslam Ahlak Teorileri*, (M. İskenderoğlu-A.Arkan, Çev.) İstanbul: Litera Yay.
- Macit, N. (2015), *Dünya Kurmak Eylem ve Değişim*, İstanbul: Ötüken Yay.
- Malkoç, G. (1989), "Androgoji" *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* Yıl: 1989, Sayı.1, s. 88-95.
- Merad, A. (1999), "İslah", DİA, İstanbul, C.XIX, s.143-156.
- Öncül, R. (2000): *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB Yay.
- Öztürk, M. (1999), *Din ve Fıtrat (Yaratılış)*, İstanbul: Yeniboyut Yay.
- Öztürk, M. (2006), "Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevi Hayatın Anlamı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, S.16, s.65-86.

- Rahman, F. (1987), *Ana Konularıyla Kur'an*, (A. Açıkgenç, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Saruhan, M. S. (2014), "İslam Düşüncesinde Ahlâk İlmi", *Eskiyeini Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, S.28, Bahar, 2014, s.53-66.
- Selçuk, M. (2005), "Din Öğretiminde Etik", *Erdem, AKMD*, C.15, S.44, (Eylül 2005), Ankara: 2013-212.
- Sheriff, V. F (2015), "Islam As A Framework for Establishing Values in Society", *İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu*, (19-21 Haziran 2014), Erzurum: 315-327.
- Şahin, H. (1988), "Abd" maddesi. Kur'an-ı Kerim Ansiklopedisi-I, s. 5-6, İstanbul: Tercüman Tesisleri
- Şahin, H. (1988), "Akıl" maddesi. Kur'an-ı Kerim Ansiklopedisi-I, s. 20-21, İstanbul: Tercüman Tesisleri
- TDK, (1988), *Türkçe Sözlük, I-II*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Toksarı, A. (1997), "Amel" mad., *İslami Kavramlar*, Ankara: Sema Yazar GvY., s.56.
- Topaloğlu, B. (1989), "Allah", DİA, İstanbul, C.II, s.471-498.
- Tuğral, S. (2005), *Kur'an'da Değerler Sistemi*, Ankara; Doktora Tezi AÜSBE (Basılmıŝ).
- Uludağ, S. (1991) "Amel", DİA, İstanbul, C. III, s.13-16
- Uyanık, M-Akyol, A, (2015), "Hakk'ın ve Hayr'ın Bilgisine Sahip Olmak: Muhsini Tavır-Cibril Hadisinin İslam Ahlak Felsefesi Bağlamında Değerlendirilmesi", *İnsani Değerlerin Yeniden İnşası Sempozyumu*, (19-21 Haziran 2014), Erzurum: 89-111.
- Ülken, H. Z. (1981). *Aşk Ahlakı*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2016). *Ahlak*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yalçın, B. M-, Dikici, M. F.-Yalçın, E.-Bek, Demet, (2005), "Malcolm Shepherd Knowles ve Erişkin Eğitimi", *Tıp Eğitimi Dünyası Sayı: 19 Nisan 2005*. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ted/article/view/5000140379/5000128438> (Erişim, 02 Ekim, 2016)
- Yazar, T. (2012), "Yetişkin Eğitiminde Hedef Kitle", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan 2012, Yıl-4, Sayı-7, s.21-30.
- Yazar, E. H. (1979), *Hak Dini Kuran Dili (I-IX)*, İstanbul: 3. Baskı, Eser Neşriyat ve Dağıtım.

GOOD DEEDS AS A VALUE IN TERMS OF ANDRAGOGY

Abstract

Andragogy is one of the educational approaches that focuses on adults learning characteristics. Pedagogy means guidance of the art and science of teaching children while andragogy means helping adults learn. Since the learning needs and traits of all ages are different from each other, it is important to consider andragogical principals that differ from those of the classical pedagogy. In this context, it is the adults that are meant by andragogy; these very same group of people are also the target group who are ecclesiastically the object of revelations.

When analysed concerning values, it is seen clearly that Islam has a very extensive set of values and human's making good things with goodwill is parallel with being a servant of the God (Allah). The source of values in Islam is Qur'an and Mitzvah. So many worship such as praying, charity, pilgrimage are loaded with value. Islam also forbids all kinds of evil and immorality. Thus, people are encouraged to engage in purposeful and meaningful actions while on the other hand he is invited to avoid any evil. This also a very basic approach that raises axiological capacity in the community and prevents the stationing of good against evil.

According to the understanding of the values rooted in revelation axis, there is a direct relationship between social change and ones in their inner world. The eternal salvation of mankind is not right for him. It is required for people to have personal effort and combat for reaching this value. This way passes from faith and righteous deeds.

Accordingly, for the human, it is possible to build a society based on moral choice by faith and believe in the actions and each faithful body is responsible for this. Here, which is decisive is to remain faithful to the principles that Allah has revealed.

According to the above mentioned context, the main aims are adopted in the study. One of them is to emphasize to understanding of Islam's values education as a model describing the formation of basic human values associated by changing in the community. Other one is to call attention to good deeds, as a concrete action value, which integrate people with "good way" in Islam.

Keywords: *Andragogical approach, values of tangible actions, a good deeds as a value*